

rAntGroen

België-Belgique
P.B.
WILRIJK 1
8/5124

P106235 - Driemaandelijks tijdschrift van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen - april - mei - juni 2008 - jaargang 7 nr. 26

© Johan de Ridder

natuurpunt
Zuidrand Antwerpen

www.zuidrand.be

AFZENDER en VU:
Guido Callaerts
Frans De Cortlaan 42
2610 Wilrijk
Afgiftekantoor Wilrijk 1

Bestuursleden en coördinatoren

Hugo Waeterschoot, Voorzitter en Coörd. Beleidswerkgroep
 Groenstraat 59, 2540 Hove
 03/455 22 12 - waeterschoot@euronickel.org

Jos Daniels, Secretaris
 Archimedeslaan 4, 2650 Edegem
 03/458 02 02 - jos.daniels@versateladsl.be

Peggy Beers, Conservator Fort 7
 Prins Boudewijnlaan 37, bus 5, 2600 Berchem
 0485/52 81 25 - beerske@yahoo.com

Guido Callaerts, Penningmeester en Coörd. Behaagactie
 Frans De Cortlaan 42, 2610 Wilrijk
 03/828 11 03 - callaertsguido@versateladsl.be

Nancy Geldhof, Coördinator Educatieve werkgroep
 Hollebeekstraat 192, 2660 Hoboken
 0485/85 13 64 - nancy.geldhof@telenet.be

Catherine Vandercruyssen, Coördinator Cursussen & rAntGroen
 Koningin Astridlaan 106, 2550 Kontich
 03/288 81 07 - cvdx@telenet.be

Ronny Deckers, Coördinator Studie
 Orchideeënstraat 69, 2610 Wilrijk
 0485/55 45 31 - ronald.deckers@telenet.be

Johan De Ridder, Mede-conservator Fort 7
 Prins Boudewijnlaan 37, bus 5, 2600 Berchem
 0485/91 13 86 - johan.deridder3@telenet.be

Hilde Vangrunderbeek, Coördinator Agenda & Activiteitenadministratie
 Beekboshoeck 202, 2550 Waarloos
 015/32 08 05 - hildevangrunderbeek@skynet.be

Bob Gabriels, Webmaster
 Vandenpereboomstraat 9, 2140 Borgerhout
 bob.gabriels@telenet.be

Lucy de Nave
 Jan Van Rijswijklaan 277, 2020 Antwerpen
 03/237 99 25 - lucy.denave@antwerpen.be

Veerle De Saedeleer
 Elsenborghlaan, 2650 Edegem
 0499/73 71 92 - vee_saddler@yahoo.co.uk

Redactie rAntGroen

Graag uw teksten zenden naar:
 Verslagen:
 André De Mul, Lucas Henninckstraat 41, 2610 Wilrijk
 03/828 70 32 - andre-de-mul@telenet.be

Agenda:
 Hilde Vangrunderbeek, Beekboshoeck 202, 2550 Waarloos
 015/32 08 05 - hildevangrunderbeek@skynet.be

Waarnemingen:
 Gilbert Van Ael, Antwerpsesteenweg 243, 2660 Hoboken
 03/827 05 10 - gilbert.van.ael@telenet.be

Fort 7-nieuws:
 Johan De Ridder, Prins Boudewijnlaan 37, bus 5, 2600 Berchem
 0485/91 13 86 - johan.deridder3@telenet.be

Overige:
 Catherine Vandercruyssen, Koningin Astridlaan 106, 2550 Kontich
 03/288 81 07 - cvdx@telenet.be

Vormgeving:
 Guido Van Boeckel, Bertin Pilsstraat 20, 2640 Mortsel
 03/455 92 79 - guido.van.boeckel@skynet.be

Teksten voor het volgend nummer van rAntGroen, met verschijningsdatum 1 juli 2008, ontvangen we graag ten laatste op 10 mei 2008.

Contactpersonen voor geleide wandelingen in Fort 7

Natuurwandelingen:
 Tuur Wuyts - 03/449 99 11 - arthurwuyts@telenet.be

Monumentwandelingen:
 Philippe Vanhove - 03/825 02 43 - philippe.vanhove@tiscali.be

Algemeen

Lidmaatschap Natuurpunt: 20 euro per jaar te storten op rekening van Natuurpunt vzw (230-0044233-21) met vermelding: lidmaatschap, Afd. Zuidrand Antwerpen, naam en adres. Als lid van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen ontvangt u het algemeen verenigingsmagazine Natuur.blad en ons afdelings tijdschrift rAntGroen.

Adreswijziging: elke adreswijziging moet rechtstreeks gemeld worden aan Natuurpunt vzw, Coxelaan 11 - 2800 Mechelen (e-mail: Karina.deboeck@natuurpunt.be) met de volgende gegevens: lidnummer, naam, oud en nieuw adres en lid "afdeling Zuidrand Antwerpen."

Abonnement op rAntGroen: Voor leden van andere afdelingen door storting van 8 euro op onze rekening met vermelding van uw naam en adres.

Verzekering: Ieder lid is verzekerd inzake burgerlijke aansprakelijkheid bij deelname aan de Natuurpuntactiviteiten. Niet-leden gaan mee op eigen verantwoordelijkheid.

Inschrijving voor de autobustochten: Alle gezinsleden tot en met 12 jaar gaan gratis mee indien vergezeld van ouders. De algemene prijs is 14 euro. Studenten betalen 12 euro

De eerst ingeschrevenen hebben voorrang indien de deelnemingsprijs betaald werd. Wie na storting niet mee kan, moet zo vlug mogelijk de leiding verwittigen zodat mensen die op de wachtlijst staan, kunnen meegaan.

Indien er onvoldoende inschrijvingen zijn, gaat de tocht door met eigen wagens of met minibuses..

Annulatie bij autobustochten: Leden die door ernstige redenen niet kunnen deelnemen en uiterlijk 2 dagen vooraf de leiding verwittigen, hebben recht op een tegoedbon voor een volgende bustocht.

Annulatie bij weekends en reizen: Om tijdig vervanging te vinden vragen we u om afzegging zo spoedig mogelijk te melden. Teneinde de kosten te recupereren vragen we steeds 10% van de totale prijs bij afzegging. Bij afzegging binnen de maand voor de reis dient er minimum 25% van de totale prijs te worden betaald of de reeds gemaakte kosten indien deze hoger liggen dan 25%.

Alle betalingen voor onze afdeling dienen te gebeuren op volgende rekening:

979-9767547-40 van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen.

Op uw betalingen steeds reden van betaling, uw naam en e-mail adres of telefoonnummer vermelden a.u.b.

Fiscaal aftrekbare giften (min. 30 euro) dienen rechtstreeks gestort te worden op rekening 293-0212075-88 van Natuurpunt vzw, Kardinaal Mercierplein 1, 2800 Mechelen met vermelding "Afdelingsfonds 3722, Zuidrand Antwerpen"

Omslagfoto : Gulden sleutelbloem - © Johan De Ridder

We hebben zojuist de Lokale Algemene Vergadering (16 februari) van onze afdeling achter de rug wanneer ik deze intro schrijf. Wat een plezier en opsteker om weer 60 enthousiaste afdelingsleden samen te zien genieten van de beelden van het afgelopen werkjaar en uit te kijken naar wat 2008 brengen zal. Een verslag van de vergadering kan je verder in dit (extra dikke) nummer aantreffen.

Er viel dan ook veel goed nieuws te rapen dit jaar zoals de erg hoge activiteitsgraad, een superactieve beheerploeg op het Fort, veel aandacht voor natuurstudie en -beleid in onze streek, beleid dat duidelijk vruchten afwerpt, een sterke vertegenwoordiging in de gemeentelijke milieuraden en een goede relatie met het district, een gevarieerde en erg hoog geapprecieerde cursuskalender, we bereikten de kaap van 1000 leden, enz ...

Bovendien kondigt 2008 zich op het eerste gezicht minstens even sterk aan met een bomvolle en afwisselende agenda met minstens 2 weekends voor de liefhebbers, een natuurgidsencursus en een aantal interessante acties en accenten. Je zou voor minder ...

Twee bestuursfeiten zou ik hier in bijzonder toch even in het licht willen zetten :

- een eerste is de kandidatuur van Jos Daniels als nieuwe secretaris van de afdeling. Vele mensen kennen Jos als de immer lachende man die we erg dikwijls mee op excursie zien. Jos heeft ons zijn steun toegezegd en werd op de LAV unaniem verkozen. We kijken er erg naar uit om hem te verwelkomen in het bestuur. Er zullen alvast heel wat kwinkslagen op de agenda staan denk ik.

- het tweede punt betreft Johan Baetens, onze huidige secretaris. Hij heeft besloten zijn leven een andere wending te geven en vertrekt voor lange tijd naar het buitenland waar hij zich belangeloos gaat inzetten voor een natuur-cultureel project in Suriname. Johan wat gaan we je missen !!! Je inzet, je motivatie, je ideeën, je gedrevenheid ... niemand kon daar echt tegen op. Wat we vooral zullen missen denk ik is de "mens Johan". Een zachte man met veel luisterbereidheid en inzicht....

We bedanken je ongelooflijk voor je inzet en het gaat je goed!

In dit nummer:

*Colofon - 2
Editoriaal - 3
Agenda - 4
Mariene-Geologisch weekend - 13
Cursus - 14
Bestuursberichten - 16
Beleid - 19
Studie - 21
Verslagen - 30
Ad valvas - 35
Activiteitenkalender - 36*

Met beste groet,

Hugo Waeterschoot

Iedereen is welkom op alle wandelingen. Honden zijn niet toegestaan op onze activiteiten.

De gids/leiding treedt op als educatieve begeleider van Natuur- en Milieueducatie Natuurpunt.

 = Kostendelend vervoer (5 eurocent/km) wordt op de afspraakplaats georganiseerd

 = Kindvriendelijke tocht

Zondag 6 april 2008

13.00u

**Lentewandeling:
bloembollentuin 'Vredenhof' en
Kesselse heide**

In een fraaie, harmonieuze tuin in Kessel, ontvouwt zich tussen grasvelden, struiken en door loofbomen overschaduwde romantische hoekjes, een uniek schouwspel. Er bloeien namelijk meer dan 200 000 voorjaarsbloeiers, waaronder: krokus, vele tulpen- en narcissensoorten, keizerskronen, hyacinten e.a., die ingeplant zijn langs een wandelweg van ongeveer 1km.

Dit alles is het werk van slechts één man: de 78 jarige Fernand Geyselings, die mee aan de basis stond van het behoud van de Kesselse Heide, en vanaf z'n pensioen in 1987 met de tuin gestart is.

Na het bezoek aan de tuin maken we nog een wandeling in de Kesselse Heide.

Afspraak: We vertrekken op de Bist om 13.00u met kostendelend vervoer.

Einde voorzien 17.00u ter plaatse.

Mee te brengen: stevige schoenen, fototoestel, veldgidsen en loepje.

Leiding: Nancy Geldhof 0485/85 13 64

*Al ingeschreven voor
de tocht van 12 mei ?*

Zondag 13 april 2008

9.30u

**Slakken in het Rivierenhof
(Deurne)**

Slakken en in het bijzonder waterslakken zijn echt niet zulk een moeilijke groep om te herkennen en op naam te brengen. Bovendien vertellen ze veel over de ecologie en waterkwaliteit van de beek of vijver. Als tweede onderdeel rond de kennismaking met slakken trekken we er vandaag in de praktijk op uit naar het Rivierenhof te Deurne. Dit parkdomein bezit een aantal vijvers en beken van verschillende waterkwaliteit wat een redelijke variëteit aan slakkensoorten (en andere waterbeestjes natuurlijk) waarborgt. Regen kan ons vandaag in ieder en geval niet tegenhouden want "hoe natter hoe slakker", luidt de leuze ! Je bent natuurlijk evenzeer welkom wanneer je het slakkenatelier in februari zou gemist hebben.

Laarzen en een glazen confituurpot (om de slakken van dichterbij te zien) evenals een loep (indien de gelukkige bezitter) zijn aan te raden. Kindvriendelijke excursie.

Afspraak: Bist te Wilrijk tegenover het districtshuis om 9.30u of Parking Sterckshof, Hoofdvrinderlei te Deurne (10.00u). Kostendelendvervoer mogelijk.

Einde activiteit tegen 12.30u ter plaatse

Gids: Jan Waeterschoot

Leiding: Hugo Waeterschoot 0477/33 23 30

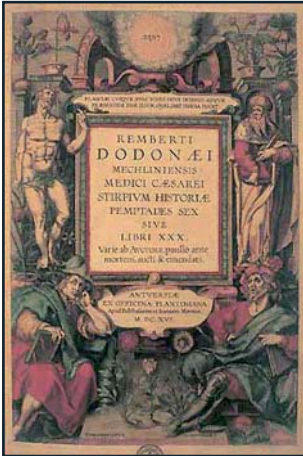
Zaterdag 19 april 2008

9.45u aan ingang !

Museum Plantin Moretus

Het is meestal zo dat we de musea in eigen stad niet of weinig bezoeken. Daar gaan we wat aan doen: we brengen een bezoek aan het museum Plantin Moretus.

We hebben het geluk dat de conservator zelf (overigens een lid van Zuidrand Antwerpen) ons zal rondleiden.

Plantijn was een verwoed plantenliefhebber. We vinden in zijn verzameling dan ook heel wat botanische drukken uit de 16de eeuw, o.a. Dodoens, Clusius en Lobelius.

Sinds 2005 is het museum Plantin Moretus werelderfgoed geworden: het is als enige drukkerij-uitgeverij ter wereld bewaard uit de 16de, 17de en 18de eeuw, compleet met bedrijfs- en familiearchief, productiestock, technische uitrusting, meubilair enz. Het samenvallen van productiestock en archief is uniek. De drukpersen zijn de oudste ter wereld (van ± 1600).

Een niet te missen bezoek!!

Afspraak: we komen samen om 9.45u aan de ingang van museum Plantin Moretus, Vrijdagmarkt 22-23 te Antwerpen. Het einde is voorzien omstreeks 12.00u ter plaatse.

Kosten: inwoners van Antwerpen en deelgemeenten en 65-plussers kunnen gratis binnen,

Zondag 27 april 2008
8.00u

Vogel- en landschapstocht
Het Vinne en Hagelandse akkers
en holle wegen

Het Vinne in Zoutleeuw, ooit het grootste natuurlijke meer in België, erna in de 19e eeuw drooggelegd en vervolgens beplant met populieren voor de luciferproductie, kwam in 1974 in eigendom van de – toen nog – Provincie Brabant. Deze besloot het gebied terug te schenken aan de natuur met tevens het oog op recreatie en educatie. Zo gebeurde het dat in 2003 het 130ha grote gebied uiteindelijk was omgetoverd in een rietmoeras met eromheen een bonte schakering van natuurlijke hooilanden, akkertjes, boomgaarden en stukken bos. Een ideale omgeving dus om in de lente te genieten van welluidend vogelgezing en een prachtige bloemenrijkdom. Verscheidene zeldzamere soorten kan men in Het Vinne terugvin(d)(n)en... Hopelijk krijgen we er tijdens onze wandeling rondom het meer heel wat van te zien. In de namiddag maken we een tocht doorheen een boeiend landschap van typische Hagelandse akkers en holle wegen. Zoals zal blijken is over deze streek trouwens ook op historisch gebied wat te melden.

Benieuwd? Wees er dan bij, het belooft een gevarieerde dag te worden! Wij wandelen in totaal een 10/ 12 km.

Afspraak: wij vertrekken aan de Bist te Wilrijk om 8.00u en eindigen ter plaatse omstreeks 17.00u

Mee te brengen: Picknick, drank, laarzen, veldgids(en), telescoop, verrekijker, loep, fototoestel, eventuele regenkledij, € 1 (voorbereidingskosten) bij het vertrek aan de leiding te betalen.

Leiding: Wim Vande Weyer 03/321 32 23 of 0485/60 54 97

Gids: Wim Roelant 0477/34 07 21

*Al ingeschreven voor
het ontbijt op 4 mei ?*

Zondag 4 mei 2008
5.30u

Vroege ochtendwandeling
in de Hobokense polder
met ontbijtbuffet in de IJsvogel

Een heel bijzonder moment in de natuur, in het begin van de zomer, is een wandeling vanuit de schemering, de opgaande zon tegemoet.

Zien hoe de nevels stilaan optrekken, horen hoe de vogels, de ene na de andere wakker worden en hun lied laten horen, het doet je wat.

Terwijl hier en daar al volop nesten gebouwd worden, vertelt Tuur ons over de eerste zomervogels die al aankomen.

Dit alles is zeker het vroege opstaan waard.

En omdat we samen nog wat zouden kunnen nagenieten en bijbabbelen, organiseren we aansluitend een ontbijtbuffet, met alles erop en eraan, in de IJsvogel. Wie het gemist heeft, zal er achteraf spijt van hebben.

Afspraak: om 5.30u vertrekken we aan het einde van de Scheldelaan in Hoboken.

Einde wandeling om 8.30u. De koffie is klaar om 9.00u
Wil je mee ontbijten dan moet je inschrijven bij Nancy Geldhof en je deelname bedrag storten op rek.979-9767547-40 voor 28/03/2008 met als mededeling: ontbijtbuffet en aantal volwassenen en kinderen.

Je betaald: € 7 per volwassene en € 3 per kind

Mee te brengen: goed humeur, laarzen en verrekijker.

Gids: Tuur Wuyts

Leiding: Nancy Geldhof 0485/851364

**Zaterdag 10 en
zondag 11 mei 2008
14.00u**

**Zwaluwen-inventarisatie
in onze afdeling**

foto: Willy Ceulemans

Enkele jaren geleden inventariseerden we in onze afdeling de broedplaatsen van zwaluwen, alle beschermde soorten die het de laatste decenia erg moeilijk hebben. De gemeenten in onze regio hebben dit erkend en hebben subsidiereglementen opgesteld (of in wording) om zwaluwenbeheer op de boerderij te promoten. Een mooie erkenning. Ook wij willen ons steentje bijdragen aan de bescherming door gedurende dit weekend 2 fietstochtjes doorheen Hove en Wilrijk te plannen waarbij we de nestplaatsen van 2 jaar geleden terug gaan opzoeken en speuren naar eventuele nieuwe nestplaatsen.

Afspraak: we vertrekken steeds aan de kerk of het gemeenteplein volgens volgend schema : - zaterdag : 14.00u-18.00u : Hove (kerk)

- zondag : 14.00u-18.00u : Wilrijk (districtsplein)

Benevens de telling zelf trachten we wat toelichting te geven omtrent de levenswijze en ecologie van deze prachtige vogels. Om alles in goede banen te leiden zouden we je willen vragen om eventueel voorafgaandelijk contact op te nemen per mail of telefoon met Hugo of Ronny zodat we enigszins een zicht hebben op wie, waar komt opdagen. De gegevens van deze telling worden nadien overhandigd aan het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) in opvolging van de inventarisatie van de broedvogelatlas; een bijzonder nobel doel dus waarmee we hopen een klein steentje bij te dragen tot de opvolging en bescherming van deze vogelsoorten. Ben je begaan met onze inlandse vogelsoorten, dan verwachten we je zeker dit weekend.

PS: deze korte fietstochten zijn tevens een unieke gelegenheid om de uithoekjes van je streek beter te leren kennen.

Leiding: Hugo Waeterschoot 03/455 22 12 e-mail: waeterschoot@euronickel.org
Ronny Deckers 0485/55 45 31 e-mail: ronald.deckers@telenet.be

**Maandag 12 mei 2008
8.00u**

**Nieuwe natuurgebieden in
W. Zeeuws-Vlaanderen
+ Boottocht Westerschelde**

😊 > 8j.

Vandaag richten we onze blikken op recent ontstane natuurgebieden in West Zeeuws-Vlaanderen.

In de groene Delta heeft men sinds de watersnoodramp van 1953 zeer intens dijken gebouwd en land gewonnen op zee. Men opteerde destijds om de randen als natuurgebied te behouden en de polders als intensieve landbouwgebieden in te richten. Dat was een éénzijdige keuze.

Onder druk van milieuverenigingen worden de laatste jaren sommige agrarische gebieden terug omgezet tot natuurgebied via het principe van natuurontwikkeling. Zo ontstonden nieuwe weide- en watergebieden met een specifieke flora en fauna.

Vandaag bezoeken we twee van die nieuwe vogelrijke gebieden: de Sophiapolder en De Blikken. Het zijn echte pareltjes waar weidevogels als Grutto, Kievit, Tureluur en Veldleeuwerik broeden naast Kokmeeuw, Zwartkopmeeuw, Visdief en Geoorde Fuut.

Het is een teken aan de wand dat bijna alle broedgevallen van kritische soorten als Watersnip, Wintertaling en Zomertaling thans in natuurontwikkelingsgebieden worden vastgesteld. Kom het zelf zien en geniet mee !

Na de boterhammetjes schepen we in op de 'Festijn' voor een twee uur durende rondvaart op de Westerschelde. We vertrekken vanuit de haven van Breskens en varen langs het natuurgebied de Hooge Platen op zoek naar zeehonden en wadvogels. Dit is een zeer leuke en unieke activiteit speciaal voor kinderen (vanaf 8j.)! Onderweg worden de visnetten neergelaten en na een tijdje weer opgehaald. Na het sorteren van de vangst bekijken we die in speciaal daarvoor opgehangen bakken zodat iedereen de gevangen vissen, krabben, garnalen en andere zee fauna goed kan zien. Daarbij past een woordje uitleg over de gevangen dieren. Ook aanraken mag. Op de terugweg gooien we alles weer levend overboord. We nemen dus niets mee. We varen langs de uitgestrekte Hooge Platen, een bijzonder vogelrijke slik- en zandplaat die bij vloed grotendeels onderloopt. Alleen de Bol, een hoge, 100 ha grote zandplaat in het westelijk deel blijft bij normaal hoogwater droog. In de laatste twintig jaar is het natuurgebied Hooge Platen uitgegroeid tot één van de belangrijkste broedplaatsen van Dwergstern, Vissief en Grote Stern in Nederland, met respect. 215, 1100 en ca 2000 broedparen. Sommige van die sierlijke vogels komen achter de boot een hapje halen. Breng dus zeker je fototoestel mee !

Tot slot van deze bijzondere natuurdag wandelen we langs het buitendijks ingericht natuurgebied het Voorland waar we uitkijken naar broedende Dwergstern, Bontbek- en Strandplevier en Kluten en nog een blik werpen op de Westerschelde en de Hooge platen. Als het weer meezit wordt dit gegarandeerd een boeiende wandel- en vaartocht !

Breng eens uw kinderen of kleinkinderen mee ! (vanaf 8 j.) maar schrijf ook tijdig in want de plaatsen zijn beperkt (30 deelnemers).

Praktisch: Wij vertrekken op de Bist te Wilrijk om 8.00u en eindigen ter plaatse omstreeks 17.30u

Bel vanaf 10 april eerst naar Tuur Wuyts voor een volgnummer en stort dan binnen de week 10 EUR pp op reknr 979-9767547-40 met vermelding 'boottocht Breskens'. Kinderen tot 12j. betalen slechts 7 EUR. De inschrijvingen worden afgesloten op 1 mei.

Mee te brengen : verrekijker, telescoop, vogelgids, regenjasje, stevige wandelschoenen, picknick en fototoestel.

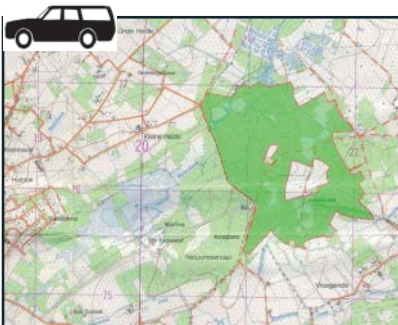
Gids: Luc Van Schoor tel: 03/353 09 77 - 0494/ 33 63 09

Leiding: Tuur Wuyts: tel: 03/449 99 11 - 0474/ 55 25 75

Zondag 18 mei 2008
13.00u

Natuurgebied Lovenhoek
te Vorselaar

Het door Natuurpunt pas verworven reservaat is een 150 ha groot bos- en waterrijk gebied dat eeuwenlang in het bezit van de families d'Outremont en Vande Werve was.

We starten de wandeling bij een schattig kapelletje en lopen door enkele broekbossen, waar waterdicht schoeisel geen luxe is, om het beekdal van de Molenbeek te bereiken. Hier is de tijd blijven stilstaan en heeft de natuur ongestoord zijn gang gegaan. De oude vegetatie is ruig maar uniek en grotendeels onaangeroerd. De wandeling loopt langs de oever van de beek en door ruigten, waarna uitgestrekte loofbossen, afgewisseld met oude dennen en sparreaanplantingen de wilde toon wat milderden. Het gebied is doorsneden met kleine beekjes, gevoed door kristalhelder kwelwater van het hogergelegen gedeelte van het gebied. Door de mineralenrijkdom van dat water ontstond hier een unieke plantenwereld met o.a. Dubbelloof, Goudveil, Watereppe, Kleine valeriaan enz.

Mogelijk komen we oog in oog te staan met een van de talrijke reeën die het gebied bevolken.

Wanneer we de ecologisch interessante ruigten met hier en daar unieke plantengemeenschappen verlaten, zetten we de tocht verder door een gebied waar honderdvijftig jaar geleden nog aan landbouw werd gedaan. Thans is die er nog sporadisch aanwezig en werden akkers omgezet in bos of weide. Via een eeuwenoud kerkenpad komen we terug op de plaats van vertrek.

De gids, Etienne Mahieu, is zelf geoloog en zal ook de geologische geschiedenis van de streek uit de doeken doen of van datgene wat er nog te zien is van de gebiedsvorming na de laatste ijstijd.

De tocht loopt over ongeveer 10 km. Het terrein is op plaatsen vrij ruig maar zonder meer begaanbaar alhoewel waterdicht schoeisel en een lange broek echt wel noodzakelijk zijn. De lange broek moet dan beschermen tegen netels en bramen. Zie ook Natuur.blad (jg. 6, nr. 3, p. 18) voor meer informatie over Lovenhoek.

Afspraak: we vertrekken om 13.00u met eigen wagens (kostendelend vervoer) op de Bist te Wilrijk en eindigen om 17.00u ter plaatse

Mee te brengen: laarzen, lange broek.

Leiding: Lucy de Nave 03/237 99 52 (GSM 0485/717 348 – dit nummer is enkel op de dag zelf bruikbaar)

Externe gids: Etienne Mahieu.

Zondag 25 mei 2008
8.30u

Turnhouts Vennengebied

Vandaag bezoeken we één van de belangrijkste heidegebieden van Vlaanderen.

Tal van waardevolle vennen en heideterreinen liggen verspreid over de regio.

Dit gebied bundelt meer dan duizend jaar Kempense natuurevolutie. Het Turnhouts vennengebied is een van de mooiste in zijn soort !

We wandelen door een landbouwgebied met vochtige graslanden en plassen, langs loof- en naaldbos, natte en droge heidegebieden met enkele grotere vennen.

De openheid en rust aanwezig in het gebied zorgen er voor dat tal van weidevogels zich hier op hun plaats voelen.

In het Turnhouts Vennengebied heeft de Grutto de tweede grootste populatie in Vlaanderen en broedt de Wulp op de heide en omliggende weilanden.

Voorts kan je hier ook nog broedvogels als Slobeend en Zomertaling aantreffen naast zangvogels als Roodborsttapuit, Boomleeuwerik en Boompieper.

Boven dit alles is het uitkijken naar roofvogels als Boomvalk en Havik.

Mits een zonnig weertje wordt dit een mooie en aangename wandeltocht van ong. 12 km met aardig wat vogels als surplus. Kom en geniet mee met ons !

Afspraak: vertrek met eigen wagens aan de Bist te Wilrijk om 8.30u , einde ter plaatse om 17.30u

Mee te brengen: kijker, telescoop, stevige wandelschoenen, regenvestje, picknick, vogelgids en fototoestel.

Gids: Luc Van Schoor 03/353 09 77 - 0494/33 63 09

Leiding: Wim Van De Weyer 03/ 321 32 23 - 0485/60 54 97

Zondag 1 juni 2008
9.00u

Fietstocht Limburgse Heidegebieden

Hopelijk wordt het nu stilaan zomers en kunnen we erop uit trekken voor een fikse fietstocht doorheen de Limburgse Kempen. Je weet het immers of niet: Limburg is sinds enkele jaren het fietsparadijs bij uitstek. Talloze kilometers fietsroute doorkruisen de meest groene provincie van Vlaanderen. Twee jaar geleden reden we ons stalen ros al eens langsheen de Maas, ditmaal bollen we doorheen de uitgestrekte Kempense heidegebieden en bossen van ondermeer het Nationaal Park Hoge Kempen, het eerste nationale park van Vlaanderen dat uiteindelijk een op-

© Rudy Vansevenant

pervlakte van 5700 ha zal beslaan. Op onze tocht zullen we genieten van al dat afwisselende natuurschoon. Deze tijd van het jaar is immers vol van het leven: vogels zingen en broeden, bloemen staan in bloei en vlinders fladderen rond! Daarom beperken we ons tot een route van ongeveer 40 km, zodat we op tijd en stond eens kunnen halthouden en ons laten bekoren door bijvoorbeeld de zang van de Boompieper, dansende libellen boven een vennetje of de bloemenpracht van de heideflora. We beperken het aantal km ook omdat we onderweg enige pittige hellingetjes tegenkomen. Dus een minimale fysieke conditie is toch wel vereist!

Als je meewil, **vergeet dan niet eerst te bellen** naar de leiding dan kunnen we jouw fiets alvast reserveren!

Afspraak: we vertrekken om 9.00u op de Bist te Wilrijk en eindigen ter plaatse om 17.00u

Mee te brengen: Picknick, drank, verrekijker, loep, zonnehoedje/-petje, fietskleefgerief, regenkleedij.

Bijdrage in de kosten, ter plaatse aan leiding te betalen: 8 € voor fietshuur

Leiding: Herman Van den Reeck 03/357 33 88

Gids: Wim Roelant 0477/34 07 21

Zaterdag 7 juni 2008
8.00u

Marienebiologie
aan de Oosterschelde

foto: Hugo Waeterschoot

De Oosterschelde, op minder dan een uurtje van Antwerpen, is benevens een vogelparadijs, in onze contreien nog één van de best bewaard gebleven mariene reservaten. Het zoute water van deze baai is van erg hoge kwaliteit door het ontbreken van de aanvoer van verontreinigd zoetwater via rivieren of Westerscheldewater via de Noordzee. Vandaar dat we precies deze plek uitkiezen om het voor ons zichtbare gedeelte van het mariene milieu te bekijken. We trekken naar Sas Van Goes (ten N. Van Goes) waar we met het getijde mee wandelen tot we het laagste waterpeil hebben bereikt. Van alle planten (wieren), dieren en schelpen die we vinden trachten we de voor dit milieu zo typische ecologie even toe te lichten. Geen enkel milieu is zo soortenrijk als het mariene milieu; alleen is en blijft dit milieu voor vele Natuurpunten nog (steeds) een grote onbekende. Knotswier, Strandvlo, Harige vliescelpoliep, Kammetjeswier en vele, vele andere zijn maar enkele van de soorten die we vandaag hoogstwaarschijnlijk zullen aantreffen. Zeker dus de moeite om af te komen.

Aangezien we met het getijde meelopen zijn we strikt aan het uur ervan gebonden. Dit verklaart waarom we nogal vroeg vertrekken aangezien het vandaag laagwater is om 10.00u.

Afspraak: We vertrekken via kostendelend vervoer op de Bist in Wilrijk (voor het Districtshuis) om 8.00u stipt om een uurtje later aan het Sas Van Goes te zijn. De excursie eindigt ter plaatse om 12.30u. We picknicken nog ter plaatse en rijden nadien huiswaards waar we tegen 14.30u terug in Wilrijk zijn. Picknick breng je dus best mee. In geval van slecht weer kunnen we ter plaatse onze boterhammen wel binnen opeten. Het hoeft geen betoog dat ook laarzen een absolute "must" zijn op deze fijne tocht. Tot slot nog één aanrader: deze tocht is erg kindvriendelijk

Leiding: Hugo Waeterschoot 03/455 22 12

e-mail: waeterschoot@euronickel.org

Zondag 15 juni 2008
8.30u

Pannenhoef en Rucphen

In de voormiddag wandelen we in het Landgoed Pannenhoef. Het ligt even over de Nederlandse grens nabij Sprundel. Het is een zeer gedifferentieerd gebied van bossen, heivelden, vennen, broekbossen en graslanden.

Vanaf 1995 werd er werk gemaakt van natuurherstel. Restauratie van door ontginning verdwenen vennen nam een grote vlucht met verbluffende resultaten wat betreft planten, libellen en vogelrijkdom.

We picknicken in een cafeetje

Na de middag bezoeken we de heemtuin in het nabij gelegen Rucphen.

Deze heemtuin is een der mooiste tuinen van inheemse flora in Nederland.

Slechts twee ha groot, is hij aangelegd op basis van verschillende biotopen, zoals kalkgrasland, droge heide, vennen en poelen, rivierengebied, korenakker, houtwallen.

De tuin telt 400 à 500 wilde inheemse planten.

Verleden jaar werden de voorzieningen van het ontvangstgebouw uitgebreid met een vlermuizen-, insecten- en plantenmuur. Een opmerkelijke realisatie

Inkom 1,5 euro per persoon

Afspraak: we vertrekken op de Bist te Wilrijk om 8.30u en eindigen onze uitstap ter plaatse omstreeks 16.00u.

Aansluiting mogelijk aan de ingang van de heemtuin om 14.00u

Adres: Baanvelden 12 bij het sport en vrijetijdscentrum De Vijfsprong

Mee te brengen: kijker, loepje, stevige wandelschoenen, picknick

Gids: Dré Vansteenvoort

Leiding: Lucy de Nave: 03/237 99 52

(GSM 0485/71 73 48 – dit nummer enkel gebruiken de dag zelf)

Zaterdag 21 juni 2008
19.00u

Zomerzonnwende op Fort 7

Van de langste dag van het jaar gaan we weer maximaal profiteren. Dit jaar valt de zomerzonnwende op een zaterdag, dus we kunnen 's morgens lekker uitslapen.

We starten met een wandeling van ongeveer 2 uur door het natuureservaat.

Bij warm weer zitten we verder fijn buiten met een drankje en een knabbeltje tot ? uur.

Diegenen die moe worden gaan ofwel naar huis om te slapen, of ze blijven overnachten op het glacis waar ze 's nachts de oplichtende teunisbloemen kunnen bewonderen.

Voor de buitenslapers is er 's morgens spek met eieren..

Onkosten: wandeling + hapje-tapje € 4,00; idem + slapen + ontbijt: € 6,00

Reserveren voor 18 juni noodzakelijk.

Afspraak: om 19.00u bij 'de IJsvogel' op Fort 7

Mee te brengen: Eventueel slaapzak en grondzeil (voor de blijvers).

Bijdrage in de kosten, ter plaatse aan leiding te betalen: € 4 of € 6 voor diegenen die overnachten.

Leiding: Charlotte Daems 03/828 03 75 en Lucy de Nave 03/237 99 52

Zondag 6 juli 2008
8.45u

Natuurreservaat De Zegge

foto: Willy Ceulemans

Een bezoek aan De Zegge is altijd een belevenis. Doordat dit nog behoort tot de weinige natuurgebieden in Vlaanderen die niet vrij toegankelijk zijn, geeft hier wandelen een gevoel van complete rust en verbondenheid met de natuur.

Het is eigendom van de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen en is ongeveer 55 ha groot.

Laagveenplassen, originele elzenbroeken en een heideterreintje brengen afwisseling in het landschap. De orchideeënweiden zijn prachtig en om deze tijd van het jaar in bloei. Ook o.a. Blauwe knoop, Egelboterbloem en Grote ratelaar groeien er. Aan vogels zal het niet ontbreken, alleen afwachten dewelke.

De conservator Marcel Verbruggen zal ons zelf gidsen.

Rond 12.30u eten we onze boterhammen op en nadien maken we samen met de leiding nog een wandeling in het Malesbroek.

Afspraak: we vertrekken om 8.45u met eigen wagens op de Bist te Wilrijk (kostendelend vervoer). Het is mogelijk de ganse dag mee op stap te gaan ofwel enkel de voor- of namiddag.

Einduur ter plaatse: 13.30u of 17.00u

Mee te brengen: Picknick, laarzen, veldgids(en), verrekijker, loep, fototoestel.

Het inkomgeld voor De Zegge bedraagt 3 euro per persoon, ter plaatse aan leiding te betalen.

Leiding: Lucy de Nave 03/237 99 52 (GSM 0485/ 71 73 48.- dit nummer is enkel bereikbaar op de dag zelf).

Gids: Marcel Verbruggen

*Al ingeschreven voor
de fietstochten ?*

Zondag 13 juli 2008
14.00u

Zomerwandeling en pinteling in Fort 7

Op het hoogtepunt van de zomer nodigen de fortgidsen je uit voor een gezellige wandeling in ons reservaat op fort 7 te Wilrijk. Vele bloemen staan in volle bloei en vlinders, libellen en zweefvliegen trekken de aandacht.

Heb je zin om mee te genieten van dit alles, dan ben je van harte welkom.

Aansluitend kan je vanaf ongeveer 16.30u nog nagenieten en bijpraten met een frisse pint (Gageleer wordt aanbevolen!) of een ander drankje op ons geïmproviseerd terras naast ons lokaal "De Ijsvogel".

Ook wie alleen maar wil of kan langskomen voor de pinteling is uiteraard van harte welkom tot ongeveer 18.00u want dan beginnen we de stoelen op tafel te zetten!

Afspraak: Om 14.00u aan de ingang van het reservaat Legerstraat, 40 – opgelet, vanuit de Jules Moretuslei mag je met de auto NIET de Legerstraat inrijden. Neem de Valkstraat en Koornbloemstraat.

Gidsen: De fortgidsen

Leiding: Tuur Wuyts 03/449 99 11 - 0474/55 25 75

Maandag 21 juli 2008
8.00u

Fietstocht Rondje met een Pontje in Zeeland

De meer dan 100 verschillende veerdiensten en pontjes in Zeeland hebben de laatste tientallen jaren plaats gemaakt voor Deltadammen, -bruggen en -tunnels. Maar in de zomer herleeft de tijd van weleer; een aantal pontjes is dan weer in de vaart, speciaal voor voetgangers en fietsers, soms via oude historische trajecten. Vorig jaar genoten we van een rustige, zonnige boottocht van Beneden-Sas naar Oude Tonge, gevolgd door een dito fietstrip langs de Krammerse Slikken en de Hellegatsplaten. Die prachtige tocht werd opgesmukt door enkele duizenden ganzen, enkele Flamingo's en zowel Grote- als Kleine Zilverreigers.

Wat het vandaag wordt, is bij het samenstellen van dit nummer nog niet bekend want de kalender van Rondje Pontje verschijnt pas in mei. Mogelijk rijden we door

een mooi stadje of dorp, langs een binnenmeer en/of de kust. We kiezen zeker voor een aantrekkelijk programma met, als toetje weer een leuke boottocht. We beperken de fietstocht tot zo'n 40 à 45 km, zodat er ook tijd is voor enkele vogelwaarnemingen en een terrasje. En dit alles in een weids en waterrijk landschap dat uitnodigt voor een heerlijke fietstocht!

Wie zeker mee wil **verwittigt André De Mul (03/828 70 32) voor 10 juli** met vermelding fietsvervoer met eigen wagen: ja / neen, mogelijke plaats(en) in je auto voor medefietsers / fietsen en je telefoonnummer.

Je stort dan binnen de week je deelnamekosten en je bent bij de maximum 20 deelnemers.

Inschrijven tot uiterlijk 13 juli door storting van € 10 per pers. (vaarkosten + €1 voorbereidingskosten) op onze rekening. Bij inschrijving wel vermelden: Rondje Pontje en aantal deelnemers.

Afspraak: Vertrek met eigen wagens om 8.00u aan De Bist te Wilrijk. Einduur ter plaatse: 17.30u.

Mee te brengen: picknick, drank, kijker, fototoestel, regenkledij en uiteraard je fiets die rijklaar is.

Indien nodig, zorgen we voor extra fietsvervoer (+ €1 extra per fiets).

Gids: Luc Van Schoor tel. 03/353 09 77 of 0494/33 63 09

Leiding: André De Mul tel. 03/828 70 32

Zondag 3 augustus 2008 8.45u

Fietstocht Markiezaat en Wouwse Plantage Bergen-op-Zoom

Bij voldoende belangstelling, dwz. min. 15 deelnemers wordt, na het jaarlijkse Rondje met een Pontje (zie 21/07), vandaag een tweede fietstocht ingericht. Deze dagtocht werd vorig jaar wegens het slechte weer uitgesteld en vervangen door een namiddagje (droog) fietsen langs de Schelde.

Onze fietseling, van zo'n 40 km, starten we aan de parking van het natuurinfocentrum Kraayenberg op de Brabantse Wal, waar we de auto's achterlaten. De fietstrip brengt ons langs het Kasteeldomein Mattenburgh, de Kreekraksluizen en langs het Markiezaatmeer waar we zeker uitkijken naar watervogels. Hier broedden de laatste jaren ook Lepelaars.

Via het buitengebied van Bergen-op-Zoom fietsen we verder langs de Wouwse Plantage en enkele heidegebiedjes. Deze gevarieerde tocht voert ons langs water, dijken, polder en bosrijke landschappen. Tijdens de aantrekkelijke rit komen diverse rustplaatsen voor, incl. een (hopelijk) zonnig terrasje!

Wie mee wil verwittigt André (tel 03/828 70 32) vóór 27 juli, met vermelding fietsvervoer met eigen wagen: ja/neen, mogelijke plaats(en) in je auto voor medefietsers / fietsen, en je telefoonnummer.

Afspraak: Vertrek met eigen wagens om 8.45u aan De Bist te Wilrijk. Einduur ter plaatse: 17.30u.

Mee te brengen: picknick, drank, kijker, fototoestel, regenkledij en uiteraard je rijklaare fiets.

Indien nodig, zorgen we voor extra fietsvervoer (+ €1 extra per fiets).

Kosten voorbereiding: 1 euro (ter plaatse te betalen).

Gids: Luc Van Schoor, tel. 03/353 09 77 - 0494/33 63 09

Leiding: André De Mul, tel. 03/828 70 32 - 0478/57 48 92

Mariene-Geologisch Weekend Cap Gris Nez van vrijdagavond 26 september tot zondag 28 september 2008

*Leiding : H. Waeterschoot en C. Vandercruyssen
Gids : H. Waeterschoot*

Het mariene weekend van Cap Gris Nez, een voltreffer iedere keer ! Allereerst is er het enorme getijdenverschil dat met zijn 7 à 8 meter ruim het dubbele bedraagt van onze kust. Anderzijds is er de sterke afwisseling van de kuststrook, van brandingrijke rotskusten tot wijds zandstranden. Deze afwisseling staat garant voor een boeiende variatie aan sponzen en wieren, zakpijpen, slangsterren, krabbensoorten en vogels. Bovendien, kan je de geologie en ontstaansgeschiedenis van de streek zo van het landschap en de rotslagen aflezen. Vandaar dat we ook hieraan deze keer eens wat extra aandacht geven alsook aan het voorkomen en de ecologie van deze getijdengebieden. Natuurlijk vergeten we ook de vogeltrek niet die einde september voor vele zeevogelsoorten immers reeds behoorlijk op gang is. Vanop Cap Gris Nez heb je bij gunstige weersomstandigheden de mogelijkheid om deze trek van nabij te volgen.

Een greep uit de overvolle agenda van het weekend:

- Een overdonderende (erg) vroegochtend-excursie naar de grootste vismijn van Europa, te Boulogne
- Een mariene excursie in een oude duikboothaven, waar we de wierenzonatie en alle biologische leven op en onder de stenen in detail bekijken van lage tot hoge tij
- Een prachtige wandeling in het heuvelachtige hinterland tussen struwelen en heggen, op zoek naar doortrekkende zang- en roofvogels en wie weet zoals vorige maal een boomkikkertje.

- Een overzicht van de geologie van de Boulonnais en de verschillende zones die we ervan bezoeken
- Observatie van de zeetrek vanop Cap Gris Nez of Cap de la Crèche.
- Plantenexcursie door het unieke duinenreservaat van de Ambleteuse.

Op het moment van het schrijven van dit artikel zijn we nog op zoek naar een nieuwe verblijfplaats. De exacte verblijfskosten zijn dus nog niet bekend. We mikken op een bedrag rond de 150 euro/persoon.

Wil je er bij zijn , reserveer dan alvast je agenda voor dit weekend van vrijdagavond 26 tot en met zondag 28 september. Om rechtmatig in te schrijven vragen we je **vanaf 10 april te bellen naar Catherine Vandercruyssen**. Zij zal de kamerverdeling aangeven waarna we je vragen om je inschrijving te bevestigen door storting van het voorschot van € 70 persoon op basis tweepersoonskamer of € 80 op basis éénpersoonskamer op rekening van de Natuurpunt Zuidrand Antwerpen (zie pagina 2) met vermelding van "Cap Gris Nez", de namen van de deelnemers en het e-mail adres waarop we je kunnen bereiken. Je ontvangt dan een maandje voor de reis een uitgebreid infopakket.

H. Waeterschoot 03/455 22 12
C. Vandercruyssen 03/288 81 07

Wat vliegt er in de tuin ?

Deze vraag heeft eenieder van ons zich al gesteld... En wat trekt het meest onze aandacht op een mooie lente- of zomerdag? Wij hebben gemeend dat dit de vogels en de vlinders waren en hebben dus een cursus ingericht die zich naar eenieder richt die nog geen of een beginnende interesse vertoont voor de natuur.

De cursus maakt eveneens deel uit van het cursusaanbod van de gemeente Wilrijk en is dus open voor iedereen.

Theorie

Vogels in de tuin: dinsdag 22 april 2008 van 19.30u tot 22.30u in de IJsvogel

Lesgever: Koen Leysen, educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw

Vlinders, vliegende bloemen: dinsdag 29 april 2008 van 19.30u tot 22.30u in de IJsvogel

Lesgevers: Fons en Yvonne Waeterschoot

Praktijk

Maak van je tuin een paradijs: donderdag 22 mei om 18.00u, Lentlei, 74 te Edegem

Lesgever: Gilbert Van Ael

Prijs: € 5 per sessie, € 4 per sessie voor Natuurpuntleden, eventuele syllabus niet inbegrepen.

Melding bij inschrijving : "In de tuin" + nummer(s) van de gewenste sessie(s) 1, 2 en/of 3

Lieveheersbeestjes

Lieveheersbeestjes zoeken en op naam brengen is niet moeilijk. Door hun aantrekkelijkheid en door het feit dat heel wat soorten algemeen zijn, vormen ze een interessante groep om te bestuderen. Deze cursus geeft een korte inleiding op lieveheersbeestjes en leert je hoe om te gaan met determinatietabellen om de in het veld herkenbare lieveheersbeestjes te determineren.

Theorie

donderdag 15 mei 2008 van 19.30u tot 22.30u in de IJsvogel

Praktijk

Zaterdag 14 juni 2008 van 14.00u tot 17.00u,

Fort 7, Wilrijk

Zaterdag 26 juli 2008 van 14.00u tot 17.00u,

Fort 5, Edegem

Lesgever: Nancy Geldhof

Prijs: 17 euro of 12 euro (Natuurpuntleden), syllabus inbegrepen.

Stilstaan bij de zweefvliegen

Wie wenst iets dieper in de insectenwereld te duiken, zal door de zweefvliegen niet ontgoocheld worden. Zij vormen een goed bestudeerde vliegengroep (veldtabel, fotogids, gespecialiseerde werken). Bovendien kunnen ze in elke tuin en in elk natuurgebied – op voorwaarde dat er bloeiende planten aanwezig zijn – aangetroffen worden.

Verscheidene zweefvliegen lijken trouwens sterk op bijen, wespen en hommels. De meeste mensen hebben ook het beeld dat zweefvliegen geel-zwart gekleurd zijn. De meeste wel, maar ook volgende kleuren kunnen voorkomen: bruin, rood, oranje, wit, grijs, goudgeel. Laat je verleiden door deze juweeltjes.

Tijdens de theorieles gaan we kennis maken met de voornaamste soorten zweefvliegen en hun levenswijze. Tijdens de praktijklessen leren we met behulp van een loep en een zweefvliegtabel, de voornaamste soorten zweefvliegen in het veld herkennen.

Theorie

dinsdag 24 juni 2008 van 19.30u tot 22.30u, in de IJsvogel

Praktijk

Zaterdag 5 juli 2008 van 14.00u tot 17.00u, Fort 7, Wilrijk

Zondag 13 juli 2008 van 14.00u tot 17.00u, Fort 5, Edegem

Lesgever: Nobby Thys,

educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw

Prijs: 22 euro of 17 euro (Natuurpuntleden) syllabus inbegrepen

Kruisbloemigen, grassen, zeggen en russen

Reeds enkele jaren bestudeert een groepje gedreven natuurminnaars de grassen, zeggen en russen op vrijdagvoormiddag. Dit jaar willen we deze kennis zeker onderhouden en bijschaven, maar ook andere bloeiende plantjes bestuderen. Onze aandacht gaat vooral naar Kruisbloemigen!

Deze cursus richt zich dus naar mensen met een zekere basiskennis maar vooral naar mensen die een passie hebben voor het determineren. Nieuwkomers zijn dus zeker welkom als ze bereid zijn enige inspanning te doen om hun kennis wat op te krikken.

Verwacht geen wandelingen in mooie gebieden vol bloemen, wel boeiende determinermomentjes, zoekend naar de mooiste of zeldzaamste planten

(we geraken meestal niet verder dan een kilometer). De cursus gaat door op vrijdagvoormiddag van 9 mei tot 27 juni 2008 van 9.00u tot 12.00u. De deelnemers krijgen later het volledige programma.

Lesgever: Hans Vermeulen,
 educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw
 Prijs: 45 euro of 25 euro voor Natuurpuntleden met als mededeling "planten-vrijdag" Niet-leden worden automatisch lid. Geen syllabus inbegrepen.

Natuurbeleving: natuur, anders bekeken

Als inleiding krijg je een overzicht van verschillende percepties op natuur en de heilzame effecten van natuur voor mens en maatschappij. Vervolgens bekijken we welke mogelijkheden er zijn om de natuur tegemoet te treden en ons te laten inspireren.

Tijdens de theorieles wisselen we theorie af met korte oefeningen rond (natuur)beleving.

Deze oefeningen zijn vooral gericht op contact met ons lichaam, onze zintuigen, onze omgeving.

Tijdens de praktijklessen oefenen we ons vooral om opnieuw bewuster open te staan voor wat er te beleven valt in de natuur. Eén praktijk zal toegespitst zijn op het gebruik van onze vijf zintuigen

De andere praktijk zal toegespitst zijn op het thema stilte. Heb jij zin om mee op ontdekkingsstocht te gaan ?

Theorie

donderdag 10 juli 2008 van 19.30u tot 22.30u
 in de IJsvogel

Praktijk

Zondag 13 juli 2008 van 10.00u tot 13.00u,
 Fort 7, Wilrijk

Zaterdag 19 juli 2008 van 14.00u tot 17.00u,
 Fort 7, Wilrijk

Lesgever: Nobby Thys,
 educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw
 Prijs: 17 euro of 12 euro (Natuurpuntleden) syllabus niet inbegrepen

Welke cursussen mag je later in dit jaar nog verwachten ?

Vermits de vormingsaanbodbrochure van Natuurpunt vòòr onze rAntGroen verschijnt, kunnen mensen buiten onze afdeling zich sneller inschrijven dan onze eigen leden.

Om dit te verhelpen, geven we u een kort overzicht van de te verwachten cursussen.

Verdere info bij Catherine Vandercruyssen of in de volgende

rAntGroenen, maar u kunt zich dus nu reeds inschrijven.

Paddenstoelen beginners en Paddenstoelen gevorderden, op zaterdagvoormiddag in september en oktober.

Prijs: 45 euro of 25 euro voor Natuurpuntleden.

Niet-leden worden automatisch lid.

En voor de paddenstoelenwerkgroep een Paddenstoelenweekend op 24-25-26 oktober in Oostduinkerke.

Volledige zoogdierencursus

Theorie: vrijdag 3/10, 10/10, 17/10, 24/10, 7/11 van 19.30u tot 22.30u.

Komen aan bod: vleermuizen, knaagdieren en insecteneters, roofdieren, "groot wild" en zeezoogdieren, braakballen, zoogdieren sporen.

Zoogdierenexcursie op zaterdag 8/11 in de voormiddag

Lesgever: Joeri Cortens,

educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw

Prijs: 30 euro of 24 euro (Natuurpuntleden), syllabus niet inbegrepen (± 6 euro)

Roofvogels

Theorie: donderdag 6/10, 13/11, 20/11 van 19.30u tot 22.30u.

Praktijk: zaterdag 22/11/2008 (uren nog niet bepaald)

Lesgever: Koen Leysen,
 educatief medewerker van Natuurpunt Educatie vzw

Prijs: 25 euro of 19 euro (Natuurpuntleden), syllabus inbegrepen

Informatie bij Catherine Vandercruyssen, tel 03/288 81 07, e-mail cvdx@pandora.be.

Inschrijving voor Natuurpuntleden door storting van de prijs op rekening 979-9767547-40 van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen met als mededeling "titel cursus" + uw naam en telefoonnummer/e-mail adres.

20.04.08

Zondag 20 april 2008, wandeling onder het thema klimaat

Vertrek: Fort 7 Legerstraat 40 Wilrijk.

Van 14.00u –17.00u nemen Lucy en Nancy iedereen die met onze planeet begaan is mee op wandeling in het Fort. Kinderen zijn zeker welkom, het gaat immers om hun toekomst.

Iedereen heeft er al wel wat over gehoord, het klimaat is aan 't veranderen. Dit heeft nu reeds gevolgen voor de mens: economisch en op vlak van gezondheid. Ook voor de landbouw en het toerisme worden de gevolgen al merkbaar. Verder zijn er al heel wat veranderingen in de natuur zichtbaar.

Tijdens deze wandeling bekijken we de invloed van deze klimaatveranderingen op vb. vogels, insecten, amfibieën, maar ook op paddenstoelen en mossen. We proberen een aantal fabeltjes de wereld uit te helpen en vragen te beantwoorden. We reiken tips aan waarmee we zelf ons steentje kunnen bijdragen: hier en nu!

We geven je ook info mee, om uitgebreidere informatie te vinden.

Info: Nancy Geldhof 0485/851364

Dag
van de
Aarde

Bond Beter leefmilieu roept 2008 uit tot klimaatjaar. Natuurpunt, Velt en JNM voeren samen campagne onder de noemer 'In ieder van ons schuilt een klimaatheld'. De 19e editie van Dag van de Aarde vormt een hoogtepunt in deze campagne. Meer info over activiteiten, nuttige klimaattips, vormingen, enz... vind je op www.dagvandeearde.be.

In ieder van ons schuilt een klimaatheld

foto : Johan de Ridder

Startvergadering Plantenwerkgroep op maandag 7 april om 19.30u

Het is weer zo ver. Tijd om de flora's en determinatie tabellen van onder de winterkleding te halen. We gaan weer op stap. Vanavond komen we, zoals alle jaren, weer even informeel bij elkaar, om van gedachten te wisselen over het hoe en wat. De eerste echte inventarisatie volgt dan een week later op 15 april.

Geïnteresseerden kunnen zich nog steeds opgeven bij Ronny (ronald.deckers@pandora.be)

Je wordt dan elke week per mail verwittigd van plaats en uur van bijeenkomst.

OOK VOOR BEGINNERS

Het enige dat je nodig hebt is een gezonde interesse. Dus laat je niet afschrikken. Doe gewoon mee. De beginner van vandaag is de specialist van morgen.

Ook op deze dag bespreken wij

OPRICHTING MAILGROEP STUDIETOCHTEN

Op onze afdelingstochten is het steeds zoeken naar een evenwicht tussen zij die willen wandelen en zij die willen leren. Telkens is er dan een groepje dat achteraan bungelt, met boeken in de hand, de gids en leiding tot wanhoop drijvend. Meer en meer wordt dan

ook gehoord dat er voor studie op onze tochten geen tijd meer is. Niet helemaal onterecht moet ik toegeven. Daarom willen wij dit jaar een experiment wagen. Wij willen studietochten organiseren op zondagmorgen, als er geen andere afdelingsactiviteit is. De voorafgaande week word je dan per mail verwittigd waar we naartoe gaan. Kostendelend vervoer.

We bezoeken dan natuurgebiedjes buiten onze afdeling. Doel: puur studie. Dus weinig kilometers en veel determinaties. Alle onderwerpen kunnen behandeld worden. Van vogels tot korstmossen.

Daar dit een aparte mailgroep wordt, kan je contact opnemen met hetzelfde mailadres (ronald.deckers@pandora.be)

Verslag van de Lokale Algemene Vergadering van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen, 16 februari 2008 te Wilrijk

We konden dit jaar ongeveer 60 deelnemers welkom heten op de jaarlijkse LAV vergadering van de afdeling Natuurpunt Zuidrand Antwerpen die werd georganiseerd op zaterdag 16 februari 2008 te Wilrijk.

De belangrijkste punten en conclusies van de vergadering kunnen als volgt samengevat worden:

- de activiteitsgraad van de afdeling in 2007 was erg hoog en bereikte recordwaarden met ongeveer 150 georganiseerde activiteiten. Deze activiteiten omvatte alle pijlers van de Natuurpunt missie : beleid, studie, beheer en educatie. Ook het aantal leden steeg verder tot ongeveer 1200 (Aartselaar inbegrepen), voornamelijk door organische groei door activiteiten; dus niet echt tgv intensieve wervingscampagnes.

- Een belangrijke gebeurtenis in 2007 was de zelfstandiging van de gemeente Aartselaar. Hierdoor werden een 170 leden van de afdeling, woonachtig te Aartselaar overgedragen aan de nieuwe afdeling die in november 2007 formeel werd opgericht.

- de vergadering keurde volgende bijzondere aandachtspunten voor 2008 goed :

Bestuurlijk

o Op zoek naar bijkomende vrije bestuursleden

o rAntGroen (afdelingstijdschrift) en website blijvend ondersteunen aangezien ze fungeren als slagaders van de werking

Beleid

o Bestendigen van de behaagactie

Beheer

o Aankoopproject Klaverblad en zomerbeheer op Fort 7

Educatie

o Inrichting van de cursus Natuurgids

o Natuurhistorische tentoonstellingsruimte planning en eerste aanzet !

o Oprichting werkgroep in voorbereiding van de monumentendag 2009 (thema vestingswerken Stad Antwerpen)

Studie

o Verder uitbouwen van studie-activiteiten op grondgebied afdeling gericht op dossiers voor de beleidswerkgroep waar mogelijk

Beweging

o Versterking van de werkgroepen : Communicatie, Behaagactie, Studie, rAntGroen, Beleid, Tentoonstellingsruimte,...

o Ondersteuning activiteiten met infostands

- De resultatenrekening 2007 en de begroting voor 2008 werden éénparig goedgekeurd en kunnen bekeken worden op de website van de afdeling (zie presentatie LAV). Het resultaat van 2007 vertoonde een licht tekort (€ 859) tengevolge van een stevige investering in een aardgasaansluiting en nieuwe verwarmingsinstallatie. Deze extra uitgave werd voornamelijk mogelijk gemaakt door extra inkomsten via subsidies (Wilrijk), projecten (Torfs en Behaagactie) en aanzienlijk minder uitgaven voor rAntGroen door het ronddragen ervan in plaats van versturing. De begroting 2008 vertoont eveneens een beperkt tekort van € 1060 tgv de voorziene investering voor het aankoopfonds en de tweede provisie (onder varia) voor de Natuurhistorische tentoonstellingsruimte.

- De bestuursmandaten van Guido Callaerts, Peggy Beers, Catherine Vandercruyssen, Hilde Vangrunderbeek, Ronny Deckers, Bob Gabriels en Hugo Waeterschoot kwamen na 3 jaar te vervallen en werden verlengd met éénparigheid van stemmen. Veerle De Saedeleer en Lucy de Nave werden éénparig als bestuurslid verkozen. De LAV bedankte Johan Baetens voor zijn jarenlange en erg gewaardeerde inzet voor het bestuur als secretaris en motor voor natuurstudie in de afdeling. Johan neemt afscheid door verhuis naar het buitenland. Het bestuur verwelkomt Jos Daniels (als secretaris). Ook zijn mandaat werd éénparig goedgekeurd door de LAV. De colofon van deze rAntGroen geeft een overzicht van de lopende bestuursmandaten, werkgroepcoördinatoren en andere functies en hun coördinatoren.

- De LAV keurde tevens de afvaardiging van onze afdeling voor de Nationale Algemene Vergadering van Natuurpunt goed: Ronny Deckers (studie), Peggy Beers (beheer), Nancy Geldhof (educatie), Guido Callaerts (beleid) en Hugo Waeterschoot en Catherine Vandercruyssen (algemeen)

- De LAV dankte alle bestuursleden, coördinatoren, gidsen, beheerders en alle andere vrijwilligers voor hun gewaardeerde inzet voor de afdeling in het afgelopen jaar.

Hopende jullie volgend jaar terug te zien

Beste groet

Hugo Waeterschoot

Jos Daniels vervangt Johan Baetens als secretaris

Je las het misschien reeds in de intro, maar Jos Daniels werd op de Lokale Algemene Vergadering van 16 februari verkozen als nieuwe secretaris voor onze afdeling ter vervanging van Johan Baetens die naar het buitenland trekt. Johan hoe kunnen we je bedanken voor die jaren lange inzet? En voor Jos, welkom in de bestuurskring!

Gilbert Van Ael verzamelt de waarnemingen

Gilbert neemt een andere taak over van Johan: het noteren en het bijhouden van de waarnemingen in onze afdeling. Heb je een bijzondere vogel, plant of ... opgemerkt geef je waarneming dan door aan Gilbert. Zijn gegevens vind je op blz.2.

“Onze” Johan vliegt uit!

Johan Baetens is al enige jaren secretaris van onze afdeling en zeer actief en zeker een bezige bij te noemen. Op het fort kon hij zich volledig laten gaan tijdens de werken en natuurstudie was één van zijn stokpaardjes. Goochelen met databanken, verslagen maken en brainstormen. Het werd allemaal met evenveel enthousiasme gedaan!

Vanwaar dit stukje tekst zul je je misschien afvragen. Wel Johan begint eind maart 2008 aan een nieuw avontuur: hij gaat voor enkele maanden/jaren naar Suriname om daar veel biologische kennis op te doen en projecten op te starten. We zullen zeker nog veel van hem horen en hopen dat het hem daar goed zal bevallen!

Johan, bedankt voor de jarenlange inzet in en rond onze afdeling. We zullen je in het bestuur en in de beheerploeg erg hard missen! Niet enkel voor je inzet maar vast en zeker voor je warme persoonlijkheid en je enthousiasme. Het stak velen van ons aan!

PS: Onze eerste actie voor Johan is het verzamelen van oude nylonkousen (zie blz.35)

Geitentrofee: de afdeling genomineerd !

De belangrijke cultuurtrofee van het district Wilrijk nomineerde dit jaar, naast 4 andere organisaties, onze natuurpuntafdeling voor de Geitentrofee. De afdeling werd geprezen voor haar inzet voor het project Neerland (behoud van de open ruimte en opruimingsactie), ondersteuning van het Trage Wegen beleid en het beheer van het Fort. Hugo Waeterschoot (onze afdelingsvoorzitter) kreeg een oorkonde uit handen van de districtvoorzitter Thierry Vanderkinderen, die nu in ons afdelingslokaal staat opgesteld. Met dank Wilrijk voor deze waardering; het moedigt ons aan om ook de komende jaren even actief te blijven in het district.

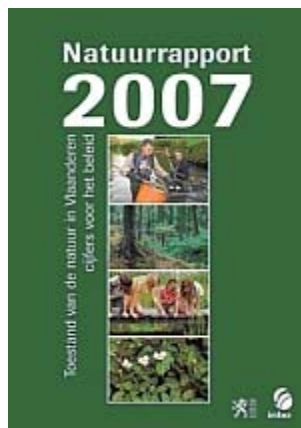
Biodiversiteit lokaal bekeken!

Overheid, bedrijfswereld, burger, sta er wat langer bij stil! De natuur verarmt ... in soortenrijkdom. Met 'Countdown 2010' wil de Europese Unie de achteruitgang van de biodiversiteit – het geheel van dier- en

plantensoorten en ecosystemen in Europa – tegen 2010 tot stilstand brengen. Om dit doel te bereiken wordt de private sector actief betrokken, weegt biodiversiteit mee in alle Europese beleidszaken en wordt méér geïnvesteerd in onderzoek naar biodiversiteit. Als allerbelangrijkste stap moeten individuele burgers geresponsabiliseerd en betrokken worden. Naast overheden en individuele burgers kunnen ook bedrijven een aanzienlijke bijdrage leveren. Zij kunnen mee het noodzakelijke 'klimaat' creëren om het biodiversiteitsverlies een halt toe te roepen.

Het Natuurrapport 2007 stelt vast: 28 % van de planten- en diersoorten in Vlaanderen dreigt op termijn te verdwijnen. Dat komt vooral door verlies en versnippering van leefgebied en doordat er te veel stikstof en fosfor aanwezig is in ons milieu. Opvallend zijn de extra bedreigingen voor de natuur in Vlaanderen. Het rapport geeft bijkomende aanwijzingen van de invloed van de klimaatverandering op de natuur en waarschuwt voor de gevolgen van invasies van uitheemse planten- en diersoorten. Veel planten en dieren gaan achteruit en enkele andere gaan overheersen, waardoor de natuur homogeniseert. Vlaanderen neemt talrijke maatregelen om de natuur te beschermen. Daarvan zien we al resultaten. Om de Europese 2010-doelstelling - het verlies van biodiversiteit in Europa stoppen - te halen, moet het de inspanningen nog opdrijven.

Natuurpunt en **Natagora** ontwikkelden een ambitieus actieplan om in de komende drie jaar een reeks tastbare projecten te realiseren ter ondersteuning van kwetsbare soorten en hun leefgebieden in ons land. De steun van Electrabel aan het project van Natuurpunt en Natagora kadert in de internationale campagne 'Countdown 2010' die zich tot doel stelt om het dramatisch verlies van de biodiversiteit een halt toe te roepen. De overeenkomst loopt van 2008 tot 2010. Geïnspireerd door de doelstellingen van het internationale programma 'Countdown 2010' lanceren Natuurpunt en Natagora in eigen land de campagne 'Natuur in de buurt'.

Met "markante projecten voor markante soorten" willen de initiatiefnemers individuele burgers en overheden betrekken, verwonderen, engageren en uiteindelijk tot concrete actie aanzetten.

De **Landelijke Vlindertelling**, op 2 & 3 augustus 2008, is er één van. Naast een inventarisatie van de toestand van onze dagvlinders is het uiteraard de bedoeling om mensen te overtuigen om hun tuin 'vlindervriendelijk' in te richten om zo het vlinderbestand te ondersteunen. Aan een pilootproject in 2007 namen ruim 5000 gezinnen deel.

Een andere landelijke campagne promoot de ontwikkeling van **tuinvijvers** tot waardevolle leefgebieden voor amfibieën. Eigenaars van een tuinvijver kunnen bij Natuurpunt terecht voor tips om de inrichting van hun waterbiotoop maximaal af te stemmen op de behoeften van onze inheemse kikkers, padden en salamanders. De natuurverenigingen hopen uiteraard van zoveel mogelijk vijverliefhebbers jaarlijkse gegevens te ontvangen over de toestand van de amfibieënpopulaties.

Daarnaast zijn er ook middelen beschikbaar om lokale acties op te zetten voor het behoud van bedreigde soorten (vleermuizen, uilen, orchideeën, etc.) én voor de communicatie over die acties naar het grote publiek.

De **provincie Antwerpen** en **LOGO** organiseerden op 29/1 een studiedag Biodiversiteit Lokaal Bekeken. Tijdens deze studiedag lag de focus op biodiversiteit langs waterlopen: lokale besturen warm maken om aan de slag te gaan met kleinere ecologische watergebonden projecten en tegelijkertijd een oproep lanceren tot ondertekening van de countdown biodiversiteit. Edegem doet mee. Biodiversiteit lokaal **BEkeKEN** - Hoe begin je eraan?

De gemeente **Edegem** heeft in verschillende meerjaren plannen zijn bekommernis laten blijken voor de natuurwaarden van de Edegemse beek en engageerde zich voor natuurbehoud en natuurontwikkeling langs haar zuidgrens. De vallei van de Edegemse beek is namelijk een groene corridor, een natuurverbingsgebied, tussen de Boechoutse Moretusbossen en het toekomstige stadsrandbos (Edegemse Hoek – Kontich – Aartselaar). Het is een natte natuurstrook die allerlei zeldzamer wordende vogels aantrekt: IJsvogel, Watersnip, Gele Kwikstaart, Kievit, ... Ruimte voor water en bijhorend groen is belangrijk. Landbouwers en grondeigenaars kunnen heel veel bijdragen tot de natuurlijkheid van de vallei: door afstand te bewaren. Door onderhoud en aanleg van kleine landschapselementen (bomenrijen, knotbomen, hagen en heggen, houtkanten, moerasbosjes, poelen, ...) kan de habitat voor allerlei dieren terug overleefbaar worden. Kikkers, salamanders, padden, libellen, vlinders ... horen hier thuis!

Een lokaal voorbeeld in het gebied van de Romeinse Put: overheid en burgers!

De gemeente Edegem bereidt de uitvoering van volgende actiepunten voor :

- sanering van het brongebied door de laatste riolering af te koppelen;
- monitoring van de waterkwaliteit van de beek (biotische index is de betere maatstaf voor ecologische vooruitgang);
- opstellen van een harmonisch park-beheerplan;
- afspraken rond kruidruiming door de waterloopbeheerder;
- herstel natuurlijke oevers;
- ecologische overloop van de visvijver naar de beek;
- moerasbosje als waterberging;
- bestrijding exoten (Japanse Duizendknoop).

De **wijkbewoners** nemen zelf ook initiatief: gestart werd er door de parkpeters met opruimacties van zwerfvuil. In het voorjaar van 2008 gaan ze samen met de lokale Natuurpuntleden en natuurminnende Buizegemnaars voor de ecologische aanpak. Ze willen de natuur meer kans geven door

stroken hooiland te beheren (maaïen en afvoeren), takkenrillen met dood hout aanleggen, zones met voorjaarsbloeiërs beschermen, opdringerige bramenopslag verwijderen, vochtige zones en poelen onderhouden, ...

Ondertussen leren ze de natuurinventaris van het valleigebied beter kennen: Klein Hoefblad, Kruipe Zenegroen, Boomkruiper, Grote Bonte Specht, Konijn en Egel, Blauwe Glazenmaker en Watersnuffel, ...

Over verdere beheeracties worden suggesties gedaan en initiatieven genomen: schermgroen, beheer van zoom en mantel van het moerasbosje, dood hout brengt meer leven in het bos, dunning en het aanduiden van toekomstbomen, omzetting gazon in hooiland, plas en drasbermen langs de beek, enz.

Tegelijkertijd organiseert Natuurpunt Zuidrand samen met de milieudienst van Edegem in maart de fototentoonstelling **Biodiversiteit in de provincie Antwerpen' – Countdown 2010** in het wijkcentrum 't Forum, Romeinse Put Edegem: Natuurpunt wil ook een educatieve boodschap over biodiversiteit uitbrengen.

Johan Claessens, Edegem

Welk initiatief wacht er op jou?

**verrekijkers
telescop
microscop
accessoires**

www.sightsofnature.com

Pieter De Conincklaan 108, 8200 St.-Andries Brugge, 050/31 50 01

Verbleken vogels door metaalvervuiling?

© Rudy Vansevenant

In het kader van onderzoek naar de effecten van metaalvervuiling, werd er in de winter van 2006 en het broedseizoen van 2007 onderzoek verricht op koolmezen in de pollutiegradiënt van zowel Umicore Olen als Umicore Hoboken. De gebieden rond Umicore Olen en Hoboken zijn gekend om hun hoge concentraties aan zware metalen en het is dan ook nuttig en noodzakelijk om de effecten van deze vervuiling op te volgen en tijdig te rapporteren. Onderzoek naar de effecten van deze metaalvervuiling gebeurt al sinds 1998 in de fortgebieden rond Umicore Hoboken. Natuurlijke liefhebbers die al eens gaan wandelen in Fort 8, Fort 7, Fort 5 of Fort 4 hebben waarschijnlijk al wel eens de donkergroene nestkasten zien hangen die voor dit onderzoek gebruikt worden. De focus van dit onderzoek was om na te gaan of de gele borstkleur van koolmezen bleker was in de meest vervuilde gebieden en om de achterliggende processen proberen te doorgronden.

In dit artikel zal eerst worden uitgelegd welk belang kleuren hebben in het dierenrijk en welke boodschappen zij allemaal kunnen overbrengen. Daarna zal besproken worden hoe metaalvervuiling deze kleur kan doen verbleken en welke resultaten dit onderzoek heeft opgeleverd.

1. Kleuren in al hun facetten

We kunnen de natuur bijna niet indenken zonder haar kleurenpracht. Iedereen kan genieten van de felle kleuren van de eerste bloemen in de lente na een donkere en koude winter, de prachtige kleuren van zowel inheemse als exotische vogels en het kleurenpalet dat de bomen tentoon

spreiden in de herfst. Al deze kleuren hebben we te danken aan pigmenten. Deze pigmenten zijn in de loop van de geschiedenis aangewend door de mens om ook aan zijn bestaan nieuwe tinten te geven (denk maar aan het kleuren van stoffen, verven en voedsel). Planten en dieren spreiden deze kleuren echter niet tentoon voor hun eigen of voor ons plezier. Deze kleuren hebben vaak een signaalfunctie naar individuen van de eigen of andere soorten. Gekende voorbeelden zijn de waarschuwingskleuren van bijen en wespen of de kleuren van bloemen om bestuivers aan te trekken. Individuen gebruiken kleuren echter ook om boodschappen over te brengen naar soortgenoten. In de paartijd krijgen mannelijke stekelbaarzen (*Gasterosteus aculeatus*) een rode buik om vrouwtjes aan te trekken. Vrouwtjes vergelijken de intensiteit van de rode kleur tussen verschillende mannetjes en kiezen daarna meestal het mannetje met de felst rode buik. Dit gedrag komt voor bij zeer veel diersoorten, zowel bij insecten, vissen, vogels, amfibieën en reptielen. Felle mannetjes zijn vaak het meest in trek bij vrouwtjes en hebben het hoogste paarsucces.

We kunnen ons dan ook afvragen: “Wat zien deze vrouwtjes nu in deze felle kleuren?” Vinden ze het gewoon mooi om zo’n kleurrijk mannetje te hebben, of... zit er een verborgen boodschap in?

2. De verborgen boodschap in kleuren

In gedragsonderzoek bij allerlei soorten kwam vaak naar voor dat mannetjes met felle kleuren vaker gekozen werden door vrouwtjes als partner. Aangezien er in de natuur weinig zonder een reden gebeurt, gingen de gedragsonderzoekers op zoek naar de reden achter deze voorkeur. Tal van onderzoeken hebben uitgewezen dat mannetjes met felle kleuren in betere conditie zijn en dat ze gezondere en meer nakomelingen krijgen. Voor vrouwtjes is dit natuurlijk een groot voordeel. Ze kunnen zo niet alleen meer en gezondere kinderen krijgen, maar hun zonen zullen waarschijnlijk op hun vader lijken en ook erg “sexy” zijn.

Het was nu duidelijk waarom vrouwtjes felle mannetjes prefereerden, maar de wetenschap is nooit tevreden en wilde nog meer antwoorden. Eén van de vragen die rees bij gedragsonderzoekers was dan ook: “Waarom is er een verband tussen felle kleuren en een goede gezondheid?” In 1975 poneerde het echtpaar Zahavi een nieuwe hypothese, die nu algemeen aanvaard is als reden voor het ontstaan en de betekenis van visuele seksuele signalen: het handicap principe (1). Dit principe stelt dat een visueel seksueel signaal een “eerlijk” signaal is als er een bepaalde kost aan verbonden is voor de drager. Door de eerlijkheid van het signaal kunnen soortgenoten betrouwbare informatie verkrijgen over het individu. Een mooi voorbeeld hiervan is de pauwenstaart. Mannelijke pauwen (*Pavo cristatus*) hebben een zeer lange staart die op het eerste zicht geen enkel nut heeft. Hij is

lang, onhandig bij het vluchten en vliegen en is kostelijk in de aanmaak en onderhoud. Pauwen die niet genoeg voedsel vinden of in slechte conditie zijn door ziektes hebben een minder mooie staart en worden ook minder gekozen door vrouwtjes. Mannetjes die kunnen overleven met zo'n onhandige staart laten ook zien dat ze bekwaam zijn in het ontvluchten van predatoren. De eerlijkheid van het signaal zit er dus in dat enkel mannetjes met een goede gezondheid en een grote overlevingskans een sterk signaal kunnen produceren en behouden.

Hoe kunnen kleuren dan eerlijke signalen zijn? Felle kleuren kunnen een nadeel zijn omdat dieren dan opvallender zouden zijn voor hun predatoren. Onderzoek heeft echter aangetoond dat verschillen in kleurenzicht en de gebruikte kleuren ervoor zorgen dat zangvogels minder opvallend zijn voor hun predatoren (2). Uit alle onderzoeken blijkt immers dat zangvogels een kleurenzicht hebben van het UVS-type (ultraviolet-sensitief), terwijl roofvogels en kraaiachtigen ogen hebben van het VS-type (violet-sensitief). Zangvogels zullen dan ook hun visuele signalen meer naar het ultraviolette deel van het spectrum verplaatsten, waardoor deze wel door hun soortgenoten, maar niet door hun predatoren gezien kunnen worden. Een voorbeeld hiervan is de ultraviolette kruinkleur van pimpelmezen (*Cyanistes caeruleus*), onzichtbaar voor ons en hun predatoren, maar zeer opvallend voor soortgenoten.

Als een verhoogd predatierisico dan niet de reden is voor de eerlijkheid van het signaal, wat dan wel? Om deze vraag te beantwoorden zullen we één bepaalde soort van pigmenten onder de loep nemen, namelijk de carotenoïden. Carotenoïden zijn pigmenten die vooral kleur geven aan uitwendige structuren van vogels en vissen. Carotenoïden zijn geel tot rood en kunnen worden geïncorporeerd in veren, bek, huid, lellen, kammen en schubben. Deze carotenoïdenafhankelijke kleuren geven onder andere kleur aan de rode buik van stekelbaarden, de oranje bek en oogring van merels (*Turdus merula*) en de gele borst van kool- en pimpelmezen. Carotenoïden kunnen enkel door planten worden geproduceerd en dieren moeten ze dan ook via de voeding opnemen (net zoals wij sommige vitamines enkel uit ons eten kunnen halen). Dit zorgt voor de eerste kost die carotenoïden met zich meebrengen: enkel dieren met een hoge foerageerefficiëntie en metabolisatie kunnen genoeg carotenoïden opnemen om te gebruiken als pigment. Vrouwtjes die mannetjes kiezen met een felle kleur, kiezen dus voor mannetjes die efficiënt naar voedsel kunnen zoeken en dan hopelijk ook haar jongen van genoeg eten kan voorzien.

Het gebruik van carotenoïden als pigment in visuele signalen kan echter nog een andere kost met zich meebrengen. Carotenoïden zijn noodzakelijk in allerhande fysiologische processen, net als vitamines. Een tekort aan carotenoïden kan dan ook schadelijke gevolgen hebben. Carotenoïden worden

onder andere gebruikt in reacties van het immuunsysteem en als antioxidant. Carotenoïden die gebruikt worden in deze levensbelangrijke fysiologische processen kunnen niet meer gebruikt worden als pigment. Dieren die veel carotenoïden nodig hebben voor hun immunofuncties en als antioxidanten, zullen dus er dus minder als pigment kunnen gebruiken, waardoor hun kleur afneemt. Een felle kleur signaleert dus niet alleen de foerageerefficiëntie, maar ook een goede en gezonde fysiologische werking (3).

3. Wat doen antioxidanten?

Carotenoïden worden dus onder andere gebruikt als antioxidanten. Antioxidanten zijn noodzakelijk om gezond te blijven, omdat ze schade veroorzaakt door vrije radicalen tegengaan. Vrije radicalen zijn bijproducten van het normale celmetabolisme. Bij normale fysiologische processen, zoals de spijsvertering of immunoreacties, komen er zeer reactieve zuurstofradicalen (ROS, reactive oxygen species) vrij. Deze ROS of vrije radicalen kunnen reageren met belangrijke biomoleculen zoals vetten, enzymen en DNA, waardoor de werking van deze biomoleculen wordt verstoord. Hierdoor worden celmembranen en het DNA beschadigd, wat kan leiden tot een verstoorde celwerking, mutaties en zelfs celdood. Deze schade toegebracht door ROS wordt oxidatieve stress genoemd. Om deze oxidatieve stress tegen te gaan beschikt de cel over een hele batterij aan antioxidanten. Sommige daarvan kan de cel zelf aanmaken, maar anderen, zoals vitamine C, vitamine E en carotenoïden moeten uit de voeding worden opgenomen. Deze antioxidanten vangen de ROS weg, waardoor ze afgebroken en onschadelijk gemaakt worden, zodat de mate van oxidatieve stress daalt.

4. Wat doet metaalvervuiling?

Onderzoek op planten heeft aangetoond dat planten onder invloed van metalen minder carotenoïden produceren dan planten in een niet vervuild milieu (4). Dit heeft gevolgen voor de totale beschikbare hoeveelheid carotenoïden in de voedselketen, die onder invloed van metaalvervuiling zal afnemen.

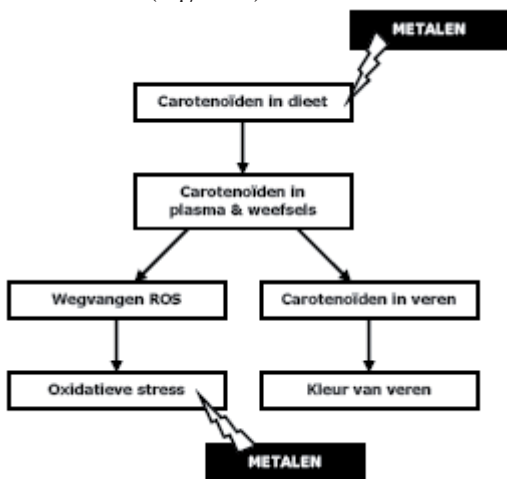
Eén van de redenen dat sommige metalen, zoals lood en cadmium, zo toxisch zijn, is dat ze de hoeveelheid ROS in een organisme sterk doen stijgen (5). Een organisme zal hierop moeten reageren door meer antioxidanten te gebruiken om de ROS weg te vangen en zo de oxidatieve stress veroorzaakt door metaalvervuiling tegen te gaan. Als het organisme niet genoeg antioxidanten kan produceren of opnemen uit zijn voeding, zal deze oxidatieve stress zorgen voor schade aan verschillende processen en de algemene conditie van het organisme doen afnemen. Er is al zeer veel onderzoek gebeurd naar de effecten van deze metaalvervuiling op vogels, voornamelijk op koolmezen (*Parus major*). Koolmezen die leven in een metaalvervuild gebied ondervinden een heel scala aan schadelijke effecten: verminderde vruchtbaarheid, tragere groei, lager uitkipsucces, hogere mortaliteit jongen, kleiner zangrepertoire, ... Deze schadelijke effecten zouden

een gevolg kunnen zijn van de verhoogde oxidatieve stress, veroorzaakt door de toxische metalen.

Metaalvervuiling heeft dus twee belangrijke gevolgen voor organismen die leven in vervuilde gebieden: ten eerste zullen deze organismen minder carotenoïden beschikbaar hebben in hun dieet en ten tweede hebben ze te kampen met een hogere mate van oxidatieve stress, wat mogelijk erg schadelijke gevolgen kan hebben voor hun conditie.

5. Carotenoïden en metaalvervuiling

Zoals eerder gezegd kan een carotenoïdengebaseerde kleur twee dingen signaleren: (1) de totale hoeveelheid carotenoïden in het dieet en daarmee de foerageefficiëntie en (2) de mate van oxidatieve stress waar een organisme mee te kampen heeft, omdat carotenoïden gebruikt worden als antioxidanten. Metaalvervuiling verlaagt de hoeveelheid carotenoïden in het dieet. Het verhoogt ook de oxidatieve stress, waardoor we kunnen verwachten dat een organisme meer carotenoïden zal gebruiken als antioxidant. Deze twee effecten van metaalvervuiling zullen dan waarschijnlijk als gevolg hebben dat dieren minder carotenoïden kunnen gebruiken als pigment in uitwendige structuren, waardoor hun kleur afneemt (Figuur 1).

Figuur 1 - Overzicht probleemstelling

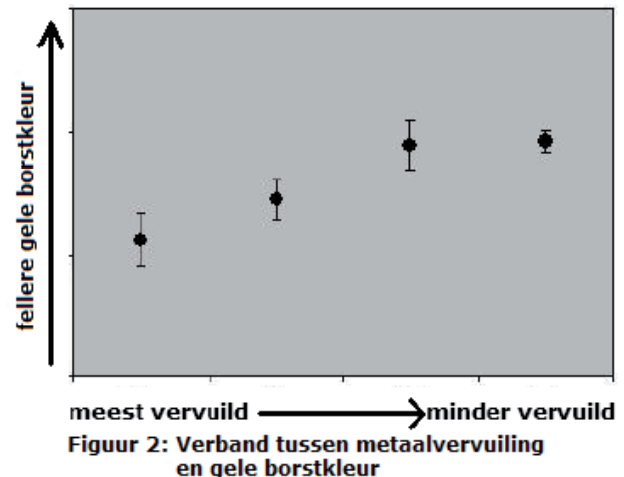
6. De koolmees als biomonitor

Als modelsoort voor het onderzoek naar de effecten van metaalvervuiling op de kleur van organismen gebruikten we de koolmees. Deze kleine zangvogel is al zeer veel gebruikt in gedrags- en ecologisch onderzoek, omdat de soort gemakkelijk te bestuderen is. Koolmezen slapen in de winter in aangeboden nestkasten en maken tijdens het broedseizoen hun nesten in de nestkasten. Hierdoor kan het broedseizoen vanaf de nestbouw opgevolgd worden en kunnen individuele koolmezen gemakkelijk verschillende keren na elkaar gevangen worden. De carotenoïdenafhankelijke kleur is de gele kleur van de borst, veroorzaakt door de carotenoïden luteïne en zeaxantine. Koolmezen halen deze carotenoïden voornamelijk uit rupsen, maar ook in mindere mate uit an-

dere invertebraten en plantaardige voeding zoals bessen en zaden.

7. Algemeen effect metaalvervuiling op de kleur

Uit ons onderzoek bleek dat de hoeveelheid carotenoïden in de veren en daarmee ook de kleur duidelijk afnam naarmate dat de vogels in een gebied leefden met hogere concentraties aan metalen (Figuur 2).

Figuur 2: Verband tussen metaalvervuiling en gele borstkleur

De redenen hiervoor konden we echter niet heel duidelijk aantonen. De gemeten oxidatieve stress verschilde niet tussen de studiegebieden. Een andere hypothese, die we echter niet konden testen, is dat de metaalvervuiling zorgt voor een daling in de beschikbare hoeveelheid carotenoïden in het dieet. Verder onderzoek zal deze hypothese dan ook verder onderzoeken.

8. Welke gevolgen zou deze verbleking kunnen hebben?

De intensiteit van de borstkleur is een maat voor de hoeveelheid carotenoïden die een vogel tot zijn beschikking heeft. Als een organisme veel carotenoïden zal moeten aanwenden om de oxidatieve stress tegen te gaan, zijn er minder over voor andere processen, waaronder bijvoorbeeld voor het immuunsysteem, voor het deponeren in eieren en voor het gebruik als pigment. Vogels die leven in een metaalvervuild gebied, zouden dus niet enkel kunnen verbleken, maar ook minder carotenoïden in hun eieren kunnen deponeren. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de groei en overleving van de jongen, waardoor het behoud van de soort in het gedrang kan komen. De intensiteit van de borstkleur kan bij koolmezen echter ook een belangrijke signaalfunctie hebben naar soortgenoten toe, namelijk bij partnerkeuze en dominantiebepalingen. Er is echter nog maar weinig tot geen onderzoek geleverd naar de signaalfunctie van deze gele borstkleur, waardoor het moeilijk is om hiervoor hypothesen op te stellen.

vervuiling op de carotenoïden in de voedselketen, het belang van carotenoïden als antioxidant en de effecten van deze verbleking op het gedrag en de ecologie van de koolmees.

10. Dankwoord

Ik wil de mensen van Natuurpunt en Umicore hartelijk bedanken voor de toestemming die ze mij gegeven hebben voor het uitvoeren van dit onderzoek in de betreffende gebieden. Zonder deze toestemming zou dit onderzoek in de gebieden rond Olen en Hoboken nooit tot stand zijn gekomen.

11. Referenties

- 1) Zahavi A. & Zahavi A. (1997). The handicap principle: a missing piece of Darwin's puzzle. Oxford University Press.
- 2) Håstad O., Victorsson J., Ödeen A. (2005). Differences in color vision make passerines less conspicuous in the eyes of their predators. PNAS 102 (18): 6391-6394.
- 3) Olson V.A., Owens I.P.F. (1998). Costly sexual signals: are carotenoids rare, risky or required? Trends Ecol. Evol. 13: 510-514.
- 4) Rai V., Khatoun S., Bisht S.S., Mehrotra S. (2005). Effect of cadmium on growth, ultramorphology of leaf and secondary metabolites of Phyllanthus amarus Schum. and Thonn. Chemosphere 61: 1644-1650.
- 5) Valko M., Morris H., Cronin M.T.D. (2005). Metals, toxicity and oxidative stress. Current Medicinal Chemistry 12: 1161-1208.

9.

Ann Geens
Onderzoeksgroep Ethologie
Department Biologie
Universiteit Antwerpen
ann.geens@ua.ac.be

Besluit

Dit onderzoek heeft aangetoond dat metaalvervuiling inderdaad een negatief effect heeft op de kleur van de borst bij koolmezen, doordat het de beschikbare hoeveelheid carotenoïden voor gebruik als pigment doet afnemen. De processen die hiervoor zorgen, ofwel een verhoging van de hoeveelheid oxidatieve stress, ofwel een daling van de beschikbare hoeveelheid carotenoïden in het dieet, zijn echter nog niet duidelijk en moeten nog verder onderzocht worden. Verder onderzoek zal zich vooral toespitsen op het effect van metaal-

Microscopie als hobby

Het Koninklijk Antwerps Genootschap voor Micrografie is een vereniging van hobbyisten die elke maandagavond aan microscopie doen in de bioruimte van de Universiteit Antwerpen, campus Groenenborger (Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen).

Dit jaar bestaat de vereniging 75 jaar.

Tentoonstelling

Voor die gelegenheid is er nog tot **20 april een tentoonstelling** in de inkomhal van de universiteit (achteraan rechts). Hier kun je verleden en heden van de microscopie (als hobby) aanschouwen.

Opendeur

Je kunt de leden in de bioruimte aan het werk zien op **zaterdag 19 april** tijdens de **opendeur** van de universiteit.

Kijk op www.microscopie.be als je meer over deze vereniging wil weten.

Welke plant is dat? (deel 2)

Herman Snoeck

Plantengidsen

In een plantengids staan meestal van de er in vernoemde planten enige gegevens en een duidelijke afbeelding of foto. Vanwege die vele afbeeldingen is het natuurlijk onmogelijk om alle voorkomende planten van het besproken gebied in de gids te behandelen en beperkt de auteur zich tot de meest voorkomende soorten.

Fitter Richard et al., 2003, 11de druk.
Nieuwe bloemengids.
Uitgeversmaatschappij Tirion, Baarn.
ISBN 90-5210-128-0 (22,95 euro)

Een plantengids voor de wilde bloemen van Noordwest-Europa met meer dan 1200 duidelijk getekende kleurafbeeldingen voor het herkennen van bomen, struiken en kruiden. Met behulp van enkele eenvoudige determinersleutels (bloembouw en bloemkleur) kom je bij de plantenfamilie terecht en wordt het 'prentjes kijken' om de juiste naam van de soort te vinden.

Achteraan staat een verklarende lijst voor veel gebruikte termen, een register met de wetenschappelijke namen van de planten en een register met de Nederlandse namen. In de Nederlandstalige index staan wel alle soortnamen opgegeven, maar niet de geslachtsnamen. Voorbeeld: je kunt niet opzoeken op welke bladzijde de ratelaars staan, maar Grote ratelaar, Kleine ratelaar en Harige ratelaar staan wel in de lijst. Als je de juiste naam van een plant dus niet kent wordt het soms wel even zoeken.

Vroeger heette deze gids de *Elsevier Bloemengids*, een vertaling van een in 1974 verschenen Engelstalig boek. De plantennamen werden in de 9de druk (1996) door Jaap Mennema aangepast aan de 23ste en laatste druk van de *Geïllustreerde Flora van Nederland* (Heimans, Heinsius en Thijsse), een uitgave die echter in 1994 ook door diezelfde Jaap Mennema werd geredigeerd. De 10de en 11de druk zijn onveranderd gebleven en zo vinden we o.m. nog steeds (17 jaar na de Naamlijst!). Wilde i.p.v. Grote kaardebol en Groene i.p.v. Overblijvende ossetong en werden dus ook de nieuwe spellingregels niet toegepast. Ook de wetenschappelijke namen heeft hij niet altijd aangepast.

Deze gids is wel heel handig, zeker als je aan een plant al kunt zien tot welke plantenfamilie die behoort. Het is een erg praktisch boekje voor onderweg, dat in je jaszak past.

Fitter Richard et al., 2001. Bloemengids.
Uitgeversmaatschappij Tirion, Baarn voor Vereniging Natuurmonumenten.
ISBN 90 70099 40 3. (14,95 euro)

Op het kaft en een voorwoord na is deze uitgave identiek aan voornoemde *Nieuwe Bloemengids* van 1996.

Heukels Peter, 2003, 2de druk. Wat bloeit daar ?
Uitgeversmaatschappij Tirion, Baarn.
ISBN -- (28 euro)

De auteur vertaalde en bewerkte deze plantengids (voor 950 bloeiende planten van West- en Midden-Europa) uit het Duits.

Via bloemkleur, aantal bloemblaadjes en de bloemsymmetrie moet je zeer duidelijke kleurafbeeldingen bekijken om tot de soorten te komen die per familie gegroepeerd zijn.

Vooraan staat een geïllustreerde lijst met vaktermen.

De naamgeving en de spelling zijn correct.

Het boek past nog net in de jaszak (19,5 cm hoog, 13,5 cm breed, 3 cm dik).

Marijnissen Jan, 2004, 1ste druk.
ANWB Floragids voor Nederland en Vlaanderen.
ANWB.
ISBN 90-18-01877-5. (30 euro).

De 500 meest voorkomende planten en bloemen worden er in voorgesteld met een kleurenfoto en een beschrijving. Via de bloemkleur kom je in dat deel van het boek waarin alle planten met die bloemkleur staan en dan moet je de prentjes een voor een bekijken om de naam van je plant te vinden. Weinig praktisch.

Met interactieve cd-rom (niet getest).

Het boek past in de jaszak.

Koster Arie, 1999, 5de druk.
Vademecum wilde planten (met determineertabellen en aanwijzingen voor groenbeheer).
Schuyt & co.
ISBN 90 6966 086. (22,50 euro)

Het eerste deel in dit boek bevat richtlijnen voor natuurgericht groenbeheer.

Om de determinersleutels te gebruiken moet je meestal bij voorbaat weten tot welke familie de plant behoort. Tekst en foto of tekening staan apart.

Het register bevat wetenschappelijke namen, geslachtsnamen en soortnamen van 530 planten die in en nabij steden en woonkernen te vinden zijn. De Nederlandse namen lijken correct.

Afmetingen: 24 cm hoog, 16,5 cm breed, 2 cm dik.

--, z.d.. **Bloemen van Europa.**
ANWB Natuurgids.
ISBN -- (13,95 euro)

160 Bloemen die via kleurcodes, aantal bloemblaadjes, bloemsymmetrie en prentjeskijken kunnen op naam gebracht worden. De familie ontbreekt.
De namen en spelling zijn correct.
Het (mager) boekje past in de jaszak.

Lohmann Michael, 2001. Delta's Bloemengids.
Zuidnederlandse uitgeverij, Aartselaar.
ISBN --. (14,95 euro)

Dit is de vertaling van een Duits boek uit 1992. Er zijn geen sleutels, je kunt alleen foto's kijken. De ongeveer 450 soorten staan gerangschikt per familie. Voor beginners zeker niet aan te raden. Bovendien zijn de namen en de spelling niet correct. Er is wel een verklarende woordenlijst.

Schauer Thomas & Caspari Claus, 2007.
Nieuwe plantengids voor onderweg.
Uitgeversmaatschappij Tirion, Baarn.
ISBN 978 90 5210 6717. (14,95 euro)

Op het eerste gezicht zou dit een opvolger kunnen zijn van *Tirion's Nieuwe Bloemengids*. Er staan 1150 planten in die in Nederland, België en elders in Europa te vinden zijn, er is een geïllustreerde lijst met vaktermen en de determinersleutels leiden via bloemkleur, aantal bloembladen, bloemsymmetrie en bloeiwijze naar de families waar je dan duidelijke afbeeldingen hebt waarmee je de naam kunt vinden. Bovendien zijn er ook een aantal pagina's over grassen en grasachtigen, bomen en struiken.

Maar dan blijkt bij de vertaling uit het Duits *Elseviers Nieuwe Plantengids* gebruikt te zijn voor de Nederlandse namen, dus de voorloper van *Tirion's Nieuwe Bloemengids*. M.a.w. nogal wat Nederlandse plantennamen zijn verouderd en niet juist gespeld.

Spijtig, want het boek zou handig geweest zijn op het terrein.

--, 2004. **Wilde planten van West- en Midden-Europa.**
Readers Digest, Amsterdam.
ISBN 90 6407 6952. (22,50 euro)

Om te beginnen worden de planten in 10 goed beschreven groepen (waterplanten...) onderverdeeld. Binnen elke groep worden dan meerdere verzamelingen van kenmerken opgesomd die leiden naar bepaalde planten of families. Je moet dus veel lezen en kijken of je plant al die kenmerken vertoont. En dan wordt het afbeeldingen kijken. De planten zijn gerangschikt volgens familie.

Het boek werd uit het Engels vertaald. Op het eerste gezicht zijn de Nederlandse plantennamen en de schrijfwijze correct.

Het boek is iets kleiner van formaat dan 'Heimans, Heinsius en Thijssse' maar toch nog niet handig voor onderweg.

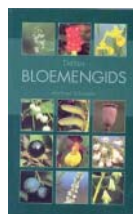
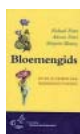
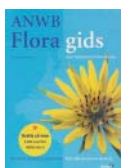
Nawoord

Flora's en plantengidsen zijn mensenwerk en het resultaat van de opvattingen van de samenstellers. Omdat de botanische wetenschap steeds nieuwe kennis bijbrengt worden Nederlandse en wetenschappelijke plantennamen soms aangepast, evenals de onderverdeling in klassen, orden, families.

Flora's en plantengidsen 'verouderen' dus, maar blijven wel bruikbaar. Wil je de juiste (= officiële) naam van een plant hebben, controleer de gegevens dan in de nieuwste edities van 'Heukels' of 'Lambinon/de Langhe' want in deze wetenschappelijke flora's kun je de plant (en de nieuwe naam) ook onder de verouderde wetenschappelijke naam in de registers opzoeken.

De meeste hier opgesomde boeken zijn verkrijgbaar in de boekenwinkel van Natuurpunt in Turnhout. Die is op zaterdag open en je krijgt als Natuurpuntlid 10 % korting. Je kunt hun assortiment opzoeken op www.natuurpunt.be/ winkel.

Geraadpleegde werken: alle in de tekst vernoemde publicaties.

Vleermuistelling Fort 7, februari 2008

Met een kleine maar erg geïnteresseerde groep telden we ook dit jaar weer de overwinterende vleermuizen op het Fort. Om de telgegevens maximaal te kunnen vergelijken met de vorige jaren, tellen we steeds rond dezelfde periode en met dezelfde methodiek.

Zoals onderstaande tabel aangeeft, leverde de telling van dit jaar een duidelijk kleiner aantal vleermuizen op, wat op het eerste zicht eigenaardig lijkt en in tegenspraak met de rust op het Fort. Dit jaar telden we slechts 21 exemplaren ten opzichte van 37 in het recordjaar 2007. Is er iets ernstigs aan de hand? Meer verstoring? Slechter gezocht? We denken dat de reden ergens anders ligt al kunnen we dat momenteel niet bewijzen natuurlijk. De winter van 2007-2008 was tot voor de telling, uitzonderlijk zacht, maar ook bijzonder winderig (cfr. KMI). Vleermuizen zijn erg gevoelig voor deze beide factoren. Bij sterke wind blaast het ook vrij sterk in het Fort en vinden de vleermuizen er weinig beschutting in vergelijking met bijvoorbeeld holten in bomen. Bovendien was er niet echt nood om van de zomer- naar de winterverblijfplaatsen te trekken gezien

de hoge temperaturen. Deze laatste opmerking kan mogelijk gestaafd worden wanneer we de detailresultaten iets nader bekijken. Dwergvleermuis en Watervleermuis leven bijvoorbeeld respectievelijk op zolders (tussen het onderdak en het dak) en in boomholten. Enkel bij een strenge winter lopen hun aantallen op het Fort op, doordat ze op zoek gaan naar een betere beschutting. Baard- (of Snor-) vleermuizen daarentegen, vinden we steeds op het Fort ongezien de wintertemperatuur. Het viel ons hierbij op dit jaar, dat er verhoudingsgewijs veel meer Baard- dan Watervleermuizen voorkwamen. We zullen echter pas volgend jaar (of na een stevige koude periode dit jaar), kunnen nagaan of onze hypothese correct was.

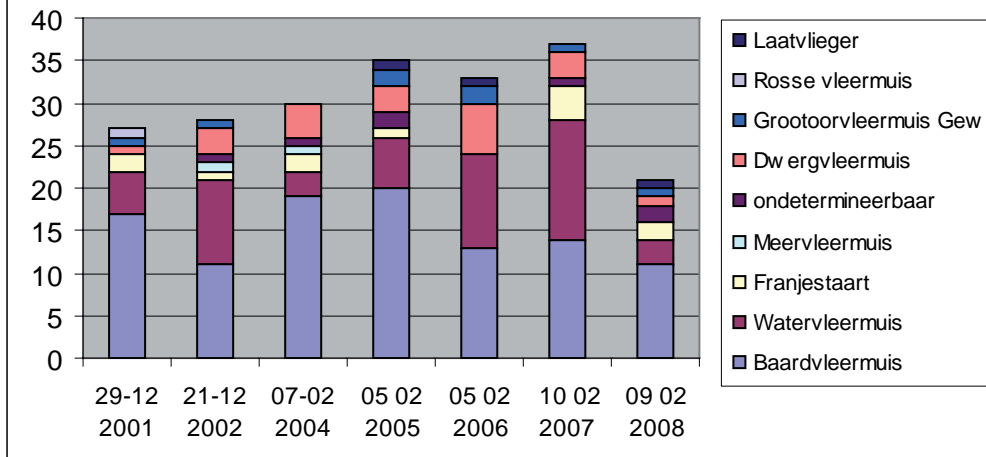
Verder tellen we een aantal overwinterende insecten, zoals enkele vlindersoorten en maken we een schatting van het aantal Aziatische Lieveheersbeestjes op één specifieke plaats om de populatiedynamiek van deze laatste (explosieve) soort op te volgen. Het aantal overwinterende vlinders is relatief normaal te noemen. We noteerden zelf behoorlijk veel Roestjes (die we niet tellen), een typische nachtvlindersoort voor forten en kastelen. Het aantal Aziatische Lieveheersbeestjes is dit jaar moeilijk vergelijkbaar met de vorige jaren aangezien verscheidene malen aanzienlijke aantallen op de referentieplaats werden opgehaald door een doctoraatstudent van de Universiteit van Gent. Het totaal aantal zou dit jaar zeker boven de 1000 uitkomen.

Vleermuistelling Fort 7 periode 2001-2008

		Datum	29-Dec-2001	21-Dec-2002	7-Feb-2004	5-Feb-2005	5-Feb-2006	10-Feb-2007	9-Feb-2008
Notulist :Wim Van Deynze									
Leiding : Hugo Waeterschoot									
Baardvleermuis	<i>Myotis mystacinus</i>		17	11	19	20	13	14	11
Watervleermuis	<i>My daubentonii</i>		5	10	3	6	11	14	3
Franjestaart	<i>My nattereri</i>		2	1	2	1	0	4	2
Meervleermuis	<i>My dasycneme</i>			1	1	0	0		
	<i>Myotis spec</i>			1	1	2	0	1	2
Dwergvleermuis	<i>Pipistrellus pipi</i>		1	3	4	3	6	3	1
Grootoorvleermuis Gew	<i>Plecotus auritus</i>		1	1		2	2	1	1
Rosse vleermuis	<i>Nyctalus noctula</i>		1			0	0		
Laatvlieger	<i>Eptesicus serotinus</i>					1	1		1
	Totaal		27	28	30	35	33	37	22
Temperatuur buiten nacht	° C					5	0	3	-1
Dagpauwoog	<i>Inachis io</i>		67			2	3	47	24
Kleine vos	<i>Aglais urticae</i>		1						1
Houtsnip	<i>Scolopax rusticola</i>		1			1			
Aziatische lieveheerbeestjes			+/-4000			+/-700	+/-1600	0	> 300

Vleermuistellingen Fort 7 (2001-2008)

ANB richt vleermuizenkelders in op het Fort

Het nieuwe Agentschap voor Natuur en Bos heeft deze winter op Fort 7, vijf oude munitie-opslagplaatsen uit de tweede wereldoorlog ingericht als vleermuiskelder. Via een vernuftig dubbeldeurssysteem met kleine invliegopeningen hoopt men de vochtigheid en de temperatuur in deze kelders zo stabiel en optimaal mogelijk te houden voor overwinterende vleermuizen. We kijken allen uit naar het resultaat en danken ANB in het bijzonder voor deze geapprecieerde inspanning.

Hugo en Wim

Zeer zeldzaam Blauwgroen trechtertje in Terhagen

Lucy de Nave

Tijdens een van de tochten betreffende de kadervorming die voortvloeit uit de paddenstoelencursus van onze afdeling ingericht door Catherine Vandercruyssen trekt elke vrijdagvoormiddag een groep gelijkgestelde zielen onder leiding van Hans Vermeulen naar een of ander gebied.

Op 1 februari gingen we zo naar het zandige natuurgebied van Terhagen, op zoek naar lichenen (korstmossen).

Geknield over een plekje bekersmossen van het geslacht *Cladonia* vonden we een zestal niet meer dan 2 cm hoge blauwe plaatjeszwammen, die ons van het geslacht *Omphalina* schenen en dan door Hans als het Blauwgroen trechtertje - *Omphalina chlorocyanea* (Pat.) Singer - werden gedetermineerd.

Het Blauwgroen trechtertje kan echter verward worden met *Omphalina cyanobrunnescens* Imler, maar van deze soort zijn de sporen groter. Ik nam een exemplaar van onze vondst mee en maakte er een exsiccata van. Microscopisch onderzoek in de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring, waarbij de lengte en de breedte van de sporen werden gemeten, bevestigde de correctheid van de determinatie.

Terhagen is, voor zover mij bekend, de 4de vindplaats in Vlaanderen van deze paddenstoel. Het allereerste exemplaar werd door de befaamde mycoloog Louis Imler in 1960 in Turnhout gevonden, de tweede maal werden ze in 2004 op 3 plaatsen op de Koeheide in Bertem gesignaleerd en vorig jaar vond Roosmarijn Steeman ze in de Pijnvenheide te Overpelt.

Paddenstoelen van het geslacht *Omphalina* zijn saprophyten die op de bodem of op hout leven, meestal in open, droge plaatsen. Som-

foto: Karl Hellemans

mige soorten groeien op mossen of korstmossen (parasitisch?). Andere vormen samen met bepaalde algen een korstmos: *Omphalina ericetorum* (Gewoon veentrechtertje), *Omphalina velutina* (Grauw veentrechtertje) en *Omphalina hudsoniana* (Paarssteelveentrechtertje). Waar de zwam bij de

meeste korstmossen een ascomycete is, zijn het hier basidiomyceten. *Omphalina chlorocyanea* groeit op licht zure zandgrond tussen korte mossen en korstmossen op open, droge plaatsen (soms onder spar of den). In Nederland is de soort opgenomen in de Rode lijst, in Vlaanderen wordt hij niet vermeld in de Rode lijst (Walley & Verbeken 1999).

Naar ik gehoord heb zou onze vindplaats moeten verdwijnen omdat men er een golfterrein wil aanleggen, en dat stemt me droevig.

Referenties

Imler Louis, 1986, *Omphalina cyanobrunnescens*; Sterbeecia nr. 14, AMK

Ludwig Erhard, 2001, Pilzkompendium (Band I); IHW-Verlag, Eching

Noten Leo, 2007, Het Blauwgroen trechtertje: AMK Mededelingen 2007.2 blz. 45

www.koeheide.be/paddestoel.htm

van Herk Kok & Aptroot André, 2004, Veldgids Korstmossen; KNNV Uitgeverij, Utrecht

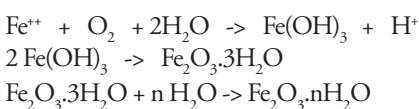
Waar komt de metaalkleur op onze wateren vandaan ?

IJZERBACTERIËN - Een 'weetje' doorprik!

Etienne Mahieu (Natuurpunt Nete & Aa)

Op plaatsen met veel stilstaand ijzerhoudend water zien we vaak een metaalblauw vliesje op het wateroppervlak verschijnen: "ijzerbacteriën" luidt dan vaak de identificatie. Een lid van het Koninklijk Antwerps Genootschap voor Micrografie wilde die bacteriën wel eens zien en maakte een preparaat van dit vliesje. Zelfs met de grootste vergroting (1200 x) kon hij onder de microscoop geen bacteriën vinden!

Nu onze beekjes en moerassen nog niet overwoekerd zijn door de zomervegetatie kun je er niet naast kijken: de roodbruine neerslag op de bodem van sommige plassen en grachten. Het ligt voor de hand dat we hier met een ijzerhoudende afzetting te doen hebben. Wanneer kwelwater of doorstromend water rijk is aan opgelost ijzer, dan komen de zgn. "ijzerbacteriën" in actie. Deze protisten kunnen het opgelost tweewaardig ijzer oxideren tot driewaardig ijzer en daarvoor gebruiken zij het in dat water opgeloste zuurstofgas. De bij die oxidatie vrijkomende energie dient dan voor het in stand houden van hun metabolisme en als energiebron voor de synthese van hun celmateriaal. IJzer in die hogere oxidatietrap geeft doorgaans het ontstaan aan roodbruin gekleurde verbindingen, in dit geval ijzerhydroxide of beter nog gehydrateerd ijzeroxide. Deze stof is niet oplosbaar in water en wordt als een roodbruin neerslag afgezet op de bodem, op planten en op alle in het water liggende voorwerpen. De bacterie die deze reactie tot stand brengt is de *Gallionella ferroginis*. De bacterie is moeilijk te zien met de microscoop omdat ze altijd gehuld zit in een slijmmassa, waarin dan ook nog het bruin ijzerhydroxyde gevat zit. Het zijn die bacteriekolonies, die het roodbruine neerslag in onze beken en grachten vormen.

Fe ⁺⁺	opgelost 2-waardig ijzer (ion). Dit is de notatie voor ijzerionen in oplossing
O ₂	zuurstofgas (opgelost in het water)
H ₂ O	water
Fe(OH) ₃	3-waardig ijzerhydroxideneerslag
H ⁺	waterstofionen (= zuur)
Fe ₂ O ₃ ·n H ₂ O	gehydrateerd ijzeroxide, n = een onbepaald aantal

Het is duidelijk dat de ijzerbacteriën het zuurstofrijke wateroppervlak schuwen want daar wordt het opgeloste tweewaardig ijzer door de overmaat aan zuurstofgas uit de lucht al automatisch en zonder tussenkomst van de bacteriën geoxideerd tot driewaardig ijzer, m.a.w. ze kunnen daar geen energie opdoen. Hieruit volgt dus dat ijzerbacteriën steeds de bodem of de diepere regionen van de beek of plas opzoeken.

Vermits de *Gallionella*-bacteriën er niet kunnen gedijen, wat is dan wel het metaalblauw vliesje op het wateroppervlak van stilstaand ijzerhoudend water?

Sneller nog dan de oxidatie met O₂ is de reactie van het opgelost tweewaardig ijzer met CO₂ (koolstofdioxide) uit de lucht. Het is duidelijk dat er aan het wateroppervlak, in contact met de lucht, het meeste CO₂ in oplossing is. Er wordt dan ijzercarbonaat FeCO₃ gevormd.

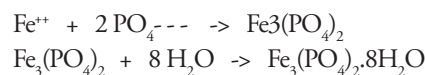

Ijzercarbonaat is niet oplosbaar in water en wordt afgezet. Doordat de reactie vooral aan het oppervlak plaatsgrijpt blijft het gevormde reactieproduct, gedragen door de oppervlaktespanning van het water, als een film van vaste stof op het wateroppervlak liggen. In die monomoleculaire laag wordt het witte (zon)licht gesplitst (diffractie) in de regenboogkleuren die we zien.

Wanneer we nu onze vinger door dat laagje vaste stof drukken breekt die stof langs rechte lijnen, met hier en daar hoekjes. Dit wordt veroorzaakt door de inwendige structuur van die vaste stof. (Ook glas breekt lang 'rechte' lijnen met hoeken.) Een olievlak op water 'breekt' niet op dezelfde manier, want het is een vloeistof.

Bij de vorming van ijzercarbonaat komen ook "zure" waterstofionen (H⁺) vrij als nevenproduct. Dat betekent dat het water een behoorlijke buffercapaciteit moet hebben of het gevormde neerslag (huidje aan het oppervlak) lost weer op.

Het tweewaardig ijzer zal ook reageren met de in het water opgeloste fosfaationen. Die fosfaationen zijn afkomstig van rottende planten of door invloei van fosfaathoudende kunstmest uit de omgeving. Er ontstaat (gehydrateerd) ijzerfosfaat. Ook deze stof is onoplosbaar in water en zinkt naar de bodem.

We hebben hier dus ook een spontane afzetting van ijzercarbonaat en ijzerfosfaat.

Het is de bacteriologische werking van de *Gallionella*-bacteriën, die in het verleden het ontstaan gegeven heeft van de ijzeroerbanken in de Kempen. Op plaatsen, zoals in het Olens Broek of in het reservaat Schupleer te Vorselaar werd die ijzersteen ontgonnen als bouwsteen en als ijzererts. Mineralogisch bestaat die afzetting uit limoniet

Maar ook ijzercarbonaat en ijzerfosfaat werden gevormd en zonken en ze mengden zich met het bacteriologisch gevormd ijzerhydroxide, waaruit de mengmineralen limoniet, ijzerspaat (ijzercarbonaat) en vivianiet (ijzerfosfaat) ontstonden. Het is overigens dat hoog gehalte aan vivianiet, waarvan de fosfor bij de ijzerbereiding in het ijzer terecht kwam, dat de oorzaak was van de slechte kwaliteit van het uit Kempens erts gewonnen ijzer. Het was bros en niet goed te gieten. Vandaar dat het enkel kon gebruikt worden voor ruw werk als kachelroosters en hardplaten. Staal kon er niet van worden gemaakt tot met het Siemens – Martin-procédé de fosfor uit het ijzer kon worden verwijderd.

**Vogels kijken op
 Noordelijk Eiland Wintam
 zondag 30/09/2007 - 24 dlnm
 Gids: Wim Roelant
 Leiding: Tuur Wuyts
 Verslag: Rina Vredendregt**

Na een sombere, regenachtige week, op deze zondag ineens ... het wonder! Een zilverig zonlicht filterde door de ijle ochtendnevel en schitterde in ontelbare druppels aan bomen en struiken in het natte gras. De lucht was blauw en de belichting van de eerste vijver tegenover het veer uitstekend. Het eerst vielen de Aalscholvers en de Grote zilverreigers op. Ook de Blauwe reigers waren duidelijk zichtbaar. Zij zijn ongeveer even groot als de Grote zilverreigers, maar deze laatste zijn slanker van lichaamsbouw. Met kijker en telescoop werd de plas in alle richtingen afgespeurd. Zo kwamen groepen Kieviten, een paar duikende Dodaarsjes, Krakeenden en Tafeleenden in het vizier. Verscholen en goed gecamoufleerd in het oeverriet zaten verscheidene Watersnippen. Ook werd er een Holenduif bemerkt. De vreugde steek ten top toen we de prachtige IJsvogel zagen. Hij vloog wat heen en weer, ging soms even zitten op de struikjes aan de overkant, liet zich rustig bewonderen en vloog dan weer op. De leiding moest ons overreden om een stapje verder te gaan. Ook bij de tweede plas wachtte ons heel wat moois. Daar zwommen de eerste Pijlstaarten van het seizoen, mannetjes en wijfjes. Boven in een boom zat een Grote zilverreiger. Een groepje Knobbelzwanen, waaronder twee juvenielen, dobberde voorbij. De Canadese ganzen zijn hier, zoals overal elders, alomtegenwoordig. Ook de Nijlganzen komen steeds talrijker voor. In de kort afgemaaide bermen van de dijk bloeiden nog enkele niet zo alledaagse planten: Blauw walstro, Fraai duizendguldenkruid, Reigersbek, Zachte ooievaarsbek, Slangekruid, en verder natuurlijk het overal woekerende Bezemkruid. Het doorgangspadje naar het Zeekanaal is verhard, zodat je het vochtige terrein beneden de dijk droogvoets kan oversteken. Er stonden talrijke roodbruine paddestoelen met een taaie, vezelige steel en nogal slordige, onregelmatige lamellen: Schubbighe fopzwam ?? Langs het Zeekanaal en de sluizen wandelden we terug naar ons vertrekpunt. De aangeplante sierstruiken, Rozebottels, Kardinaalsmuts en Gelders roos zijn vooral in dit seizoen een lust voor het oog. Op een verlichtingspaal zat een Torenavalk; een van de pylonen bood plaats aan een hele kolonie Aalscholvers. We bereikten het veer, onze tocht zat er op. Het was een heerlijke morgen.

**Tervuren, arboretum
 en Afrikamuseum
 zondag 07/10/2007 - 16 dlnm
 Gids: VM: Plaatselijke gids
 NM: Karin Waumans
 Leiding: Lucy de Nave
 Verslag: Tuur Wuyts**

Probleemloos raakten we tot op de parking voor het wel indrukwekkende museum. In de tuin stond de kudde olifanten die reeds in De Panne en te Antwerpen te zien waren. Onze gids Kurt leidde ons rond in de tijdelijke tentoonstelling **Hout vast** die nog loopt tot 31 augustus 2008 en die handelt over Hout en Woud in Afrika. Surf eventueel naar www.afrikamuseum.be. De Afrikaanse woudzone strekt zich uit ten noorden en ten zuiden van de evenaar en een belangrijk deel dus ook in Congo. Er stond het onderste gedeelte van de stam van een **Baobab** of Apenbroodboom opgesteld evenals schijven van verschillende boomsoorten. Kurt gaf ook uitleg over FSC gelabeld hout. Het museum bezit ook de grootste collectie tropische houtstalen van de wereld en deze worden door specialisten regelmatig geconsulteerd. In verschillende dia-apparaten konden coupes bekeken worden van o.a. sapelli, wengé, iroko, makoré. Sommige namen klinken vreemd zoals mukulungu en moabi maar afzelia kennen we wel. Na de uitleg door de gids kregen we nog even de tijd om de permanente collectie te bezoeken. Vermits het schitterend weer was kon de picknick in de ruime binnentuin genuttigd worden.

Nadien reden we naar het Arboretum dat

aangelegd is als een park in een heuvelend landschap. Het wordt dan ook erg gewaardeerd door talloze wandelaars. Het domein is ongeveer 100 ha groot en omvat 460 boomsoorten. Deze bomenverzameling is opgevat als een geografisch arboretum wat wel bijzonder is. Karin, onze gids is hier zeer goed thuis en gaf veel uitleg over naalden, bladeren, bast, groeiplaats en gemiddelde en max. hoogte van de talloze boomsoorten. De meest imposante bomen zijn wel *Sequoia sempervirens* ook wel "Redwood" genoemd. In Californië waar ze thuishoren worden ze

soms meer dan 100 m. Het zijn dan ook de oudste levende bomen, sommigen tot 2600 jaar! Een andere reus is de *Sequoiadendron giganteum* of Mammoetboom eveneens uit Californië en deze kunnen volgens de literatuur zelfs 3400 jaar worden !! Na afloop van de wandeling werd Karin dan ook hartelijk bedankt voor de deskundige uitleg maar ook Lucy verdient een pluim voor de organisatie van deze boeiende activiteiten.

**Vogeltrekexcursie kust Walcheren
 zondag 21/10/2007 - 14 dlnm
 Gids: Luc Van Schoor
 Leiding: Wim Roelant
 Verslag: Erwin Vanderweyden**

Migreren om te overwinteren, voor sommige mensen een uiting van levensstandaard, voor vele vogelsoorten een vorm van levensbehoud. Mysterieus fenomeen trouwens, dat boeiend genoeg is om hiervoor 's ochtends vroeg al om 7 uur te verzamelen aan de Bist.

Eerste stopplaats wordt de duinengordel De Nolle te Vlissingen. Het is een interessante plek omdat vele soorten vanuit dit punt de Westerschelde oversteken. Daarbij zijn er twee keuzes; de korte route naar Breskens, ofwel zuid-westelijk de plas oversteken om de kustlijn te blijven volgen in rechte lijn naar Knokke. Op een top van een duin vinden we een geschikte kijkplaats temidden de struiken met zee en akkers als burens. Lijsterachtigen zoeken de laatste besjes op, Kramsvogels, Koperwieken en Grote lijster. Zij lijken niet echt te zullen doortrekken. Anderen lijken zich wel op te maken voor de oversteek, maar de twijfel slaat te hard toe zodat ze op 't laatste nippertje toch terug landinwaarts vliegen; tortels, Spreeuwen en vooral grote horden Kauwen, mooie groepsvluchtballen, maar volgens mij is er geen enkele overgestoken. Dan zijn de kleintjes 'n pak doortastender. Verschillende keren Veldleeuweriken, een eenzame Boomleeuwerik, Ringmussen, Grote gele kwikken, Sijtsjes, Zwarte mezen, zwermen Vinken met Kepen – of kwamen die enkel spelen in de duinen? Dat kleine grut lokt dan weer prooivogels, Blauwe kiekendief en Sperwer (o.m. vrouwtje mooi zonnend in een boom) en vooral, tweemaal kunnen volgen, de Ruigpootbuiszard.

De volgende stop is de kustdijk in Westkapelle. Omdat de wind niet voldoende de trekkers richting kust blaast, is dit telescopisch afschuimen van de horizon. Dwergmeeuw! Kleine mantelmeeuw! Ja, van op deze afstand lijken ze allemaal klein. Drieteenmeeuw!

Dat kun je toch niet tellen! Effe ANWB-gids raadplegen, ach zwarte W-tekening op vleugelrand en grijze rug. Zwarte zee-eenden, Alk/Zeekoet, enkele Jan-van-genten en Roodkeelduikers, enkele Visdieven en ja zelfs een Grote jager die op grote meeuwen parasiteert. Op het voorplan, de dijk, trippelen ook nog Steenloper, Kanoet en Paarse strandloper. De Bruinvis kent ook veel bijval en 2 Kruisbekken kiezen richting Engeland.

Daarna verlaten we Walcheren voor Noord-Beveland waar we na de middagstop in Wissenkerke, niet geheel zonder moeite, de vijf wagens bij elkaar brengen aan de inlaag Keihoopte. Daarna stoppen we nog aan de 's Gravenhoek en de Katse slikken.

De focus ligt nu minder op het trekfenomeen maar daarom is de namiddag niet minder boeiend en het is enkel om te voldoen aan de bede om niet te lange verslagen te typen dat ik me nu beperk tot een droge opsomming: een dozijn Kempmaan, Tureluur, Rosse gruto, Wulp, Zwarte ruiter en een zwerm van makkelijk 600 Goudplevieren. Aan de Keihoopte zagen we af en toe een Waterral uit het riet piepen en in de 's Gravenhoek hoorden we dan z'n varkensroep. Verder nog Wintertaling, Pijlstaart, Brilduiker (vier vrouwtjes) 2 Geoorde fuut en Middelste zaagbek. Ook nog Watersnip, Tapuit en enkele Baardmannetjes, springend van struik tot struik, en om de streek geen oneer aan te doen, Grauwe en Kolganzen. We eindigden deze vogelrijke dag aan de Slikken van Kats waar onder een mooie belichting nog o.m. Grote stern, Kleine zilverreiger en Bontbekplevieren de show stalen. De vogellijst was ondertussen aangegroeid tot 98 soorten. Zeker geen alledaagse belevenis! Zoals je merkt was het opnieuw een gevarieerde tocht, in goede banen geleid door onze rotsen in de branding, Luc en Wim.

Busuitstap:

Ardennentocht: Born, Amel
zondag 28/10/2007 - 41 dlnm

Gids: Walter Van Spaendonk

Leiding: Wim Van Deynze

Verslag: Ronny Deckers

Met een haast volle bus, werd er richting Sankt Vith en Amel vertrokken. Leidraad door de wandeling in de voormiddag was het riviertje de Emmels. Zoals steeds bij een landschapswandeling, was de groep al gauw langgerekt, met de kilometervreters voorop en ver achter de groep met Flora's, gidsen en andere determinatie hulpjes. Niet gemakkelijk voor gids en leiding om hier een verstandig evenwicht in te vinden, maar toch gelukte het Wim en Walter dit te bereiken. Dus Zandscheefkelk kon nog net, maar andere floristische pareltjes moesten snel achter gelaten worden. Gelukkig was er weer die Vos. Verbazend wat een magie er uit gaat van *Vulpes vulpes* als die zich op een uitstap vertoont.

Veel sneller dan verwacht was het middag. Het restaurant dat was uitverkoren bleek een grote meevaller. Soep à volonté en proevertjes van zelfgestookte geestrijke druppels. We hebben het al anders geweten.

In de namiddag ging het in een grote lus terug naar het vertrekpunt. Door en langs pijnbossen, waar de paddenstoelen liefhebbers hun gading vonden. Kijk maar eens op de website als je me niet gelooft. Veel Buizerd en Torenavalk. Maar vooral een drietal waarnemingen van Klapekster. Het was voor velen een beetje gezocht, want echt dicht kwamen ze niet. Toch ook een vogel, die zulk een dag extra geslaagd maakt.

Veel te snel was het weer tijd om richting ZuidraanT te trekken. Bedankt voor de fijne dag Walter en Wim.

Paddenstoelen op Fort V zondag 11/11/2007 - 21 dlnm

Gids: Lydia Peeters

Leiding: Lucy de Nave

Verslag: Marie Ooms

Vlak voor de ingang van het Fort V aan het Kerkplein in Edegem startten we de zoektocht naar paddenstoelen in het gras en onder de bomen. Er waren er massa's! Niet altijd zo goed zichtbaar daar ze dikwijls de kleur van de afgevallen blaren hadden. Maar Lydia vond ze allemaal en wijdde ons in het determineren ervan in op basis van de veldkenmerken en dit met volle overgave! Zo is het zeer belangrijk om bij plaatjeszwammen steeds de kleur van de lamellen en van de sporen te bepalen. Dit kan erg verschillend zijn. De kleur van de sporen neem je waar door met een papieren zakdoek, die je een beetje vochtig maakt, over de lamellen te wrijven. Hiervoor moet je een rijpe paddenstoel plukken die nog veel sporen afgeeft. In vele gevallen is de aanhechting van de lamellen op de steel ook een belangrijk veldkenmerk. Ook het al of niet verkleuren van het vruchtvlies is een veldkenmerk. Dit is zeker het geval bij buisjeszwammen zoals boleten. Je gaat ook steeds na waar de

paddenstoel voorkomt: op hout, in het gras, op dood materiaal, op levende planten. De paddenstoel is eigenlijk het sporenlichaam en bovengronds deel dat enkel een deel van het jaar zichtbaar is, de zwamvlok is een wirwar van zwamdraden die in een substraat het hele jaar door leeft.

We vonden zoveel verschillende paddenstoelen rond het fort dat we eigenlijk maar een 5 min durende wandeling in het Fort maakten!

30 verschillende paddenstoelen werden gedetermineerd, bijna allemaal tot op de soort, sommige enkel tot het geslacht of familie.

Hier volgt het lijstje: Zilveren ridderzwam, Vliegenzwam, Parelamaniet, Draadknotszwam, Witte satijvezelkop, Gewone viltkop, Paarse schijnridderzwam, Donkerbruine berkenboleet, Tweekleurige vaalhoed, Nestzwammetje, Donzige melkzwam, Verblekende russula, een Franjehoedgeslacht, Sierlijke franjehoed, Gewoon zwavelkopje, Kale inktzwam, Geschubde inktzwam, Honingzwammen, Narcisridderzwam, Botercollybia, Dodenmansvinger of Houtsknotzwam, Gewone fopzwam, Limmerinktwam, Berkenzwam, Roodbruine schijnridderzwam, Peervormige stuifzwam, Inktvlekzwam, Spitsschubbige parasolzwam, Echt judasoor, Helmmycena.

Mijn lievelingen waren: de alombekende Vliegenzwam met zijn witte stippen die een overblijfsel zijn van het vlies die de jonge paddenstoel volledig omhult, de Parelamaniet gegeerd door slakken en die roze verkleurt, de Donkerbruine berkenboleet met zijn chocolade bruine hoed met buisjes, zijn licht roos verkleurend vlees in hoed en steel, het Nestzwammetje, een leuke buikzwam waarvan de eitjes al uitgeregend waren maar die hebben we dan op een foto gezien, de Verblekende russula met afbrokkelende lamellen en een steel die krakt en gemakkelijk recht doorbreekt (dank zij de ronde cellen), de Narcisridderzwam met de mottenbollengeur, de Dodemansvinger die chocolade bruin is aan de buitenkant en mooi wit van binnen als je hem overlans doorsnijdt, en de Glimmerinktwam met een bruine klokvormige, Geribbelde hoed, zwarte lamellen, en glinsterende zandkorreltjes op de hoed (te zien met een loep). Er waren ook gallen op de gevallen eikenbladen en op een houten paal massa's bladluizen in verschillende ontwikkelingsstadia, eitjes, gele en zwarte exemplaren. Het weer was behoorlijk koud maar de verscheidenheid aan zwammen zomaar naast de straat heeft ons behoorlijk verrast.

Onze gids wist ongelooflijk veel over de zwammen en op het einde van de wandeling mocht men nog eens de geplukte zwammen

uit de mand bekijken en nagaan wat met er nog over wist. Zwammen plukken mag enkel voor didactische doelen en het eten ervan kan men bij ons best laten daar ze zo gemakkelijk giftige metalen en dioxine opnemen! Het was een leerrijke namiddag. Bedankt Lydia en Lucy!

Vogelgebieden Linkeroever en Land van Saeftinghe

zondag 25/11/2007 - 29 dlnm

Gidsen: Frank Adriaensen

Walter Van Kerckhoven

Leiding: Wim Van de Weyer

Verslag: Thierry Depauw

NW. 3, 7°. Wisselvallig. We starten bij het Groot rietveld, de vlakke van Zwijndrecht: 120 ha gesloten rietveld. De zandvlakte, ja, een kusthabitat. Typische pioniersplanten, grassen, rijk aan zaden. Duindoorn, broedende plevieren. Wat zien we hier? Ijsvogel, zes soorten eenden, overvliegende Rietganzen. Auditief Baardman en Luc de Cetti's zanger, Buizerd, Bruine kiek, Reigers, Watersnip. De zandvlakte met zijn plassen is een van de beste gebieden voor Rugstreeppad.

Verrebroek, de vogelrijke plas moet weg. Het dok wordt doorgetrokken, met alle infrastructuur er rond. Canada's, Smienten, Putters, Kievieten, eenden w. o. Slob. Op het dok Geoorde fuut, Dodaars, gewone Fuut. Een gek beeld is Ijsvogel op de trappen in de kaai. Om dit alles te compenseren, de te verdwijnen stukken, het Deurganckdok (want hier is geen rekening gehouden met de vogelrichtlijn), zijn buiten het havengebied prachtige nieuwe natuurgebieden in de maak. Frank is een van de natuurinrichtingswerkers, als bioloog van de U. A. medeverantwoordelijk voor het opmaken van de nieuwe natuurplannen. Hij leidt ons rond in de doolhof van wegeltjes, baantjes, vlakten, dokken. Vertelt ons op een bondige en klare wijze wat er gebeurt en waarom. Het Havengebied is een zeer dynamisch gebied. Daarom zo veel variëteit, vogels, planten. Hé, Waterpiepers. Een van de nieuwe stukken net buiten het havengebied, Drijdijck. In de winter, nat, watervogels. In de lente laat men het water weglopen of droogt het uit. Een prachtig stuk voor weidevogels, Grutto's en zo meer. Nu zien we de Bruine kiek mooi zittend, Bergeenden, Grauwe ganzen, eenden, Canada's, Kleine zilverreigers, Kluten. Een Torenvalk vliegt langs. Onderweg naar café "De Schoofzak", een Grote zilverreiger. Hé, he! Voor 't café wandelt een Egel rond. We bezetten het hele café, 29 man en 3 pilaarbijters. Hm, hm !!! ik bedoel, dat is het streekbier dat ik en Miel hier drinken. We trekken na deze rustige pauze

naar het gebied noordelijk, Doel kerncentrale. Paardeschor, Prosperpolder, weet je wel. Dit wordt EEN natuurontwikkelingsgebied. Brak water met eb en vloedbeweging, 1 à 1 ½ meter getijde. Formidabel Doelpolder Noord, Brakke Kreek. Hm, sorry, hier ben ik even de tel kwijt. De verleiding is te groot. In- en uitkomende zeevaart. Nou, Kol- en Grauwe ganzen. Grote zilver-, Wulpen, Schol-ekster, ook Kleine zilverreiger, Kievieten, Goudplevier, Zwarte ruiter.

Saeftinghe. Walter, onze gids ontmoeten we aan de voet van de dijk. Sorry, sorry !! jongens, maar de slaapplaatsen van de Kiekendieven zijn ONBEREIKBAAR, niet met laarzen, lieslaarzen of visserspak. Een combinatie van springtij en harde Noordwester heeft alles ondergezet. De Gasdam is het enige alternatief. OK dan, Gasdam. Oh, oh, ah! Wat is dat? Oh! Oh! Stom verbaasde gezichten. Geen schor, geen geulen, geen ijskelder, geen hondengat. ALLES BLANK. Nooit gezien. Een toekomstbeeld van de opwarming van onze planeet. Nu, dat is al jaren altijd geweest een paar maal per jaar bij springtij en NW-storm, deze combinatie. Maar ja, nu zien we pas hoeveel vogels hier zitten. 't Krioelt. 't Is of de Gasdam of de Polder voor hen. Drie Kiekendieven proberen vruchteloos hun slaapplaats te bereiken. Scheren over de toppen van het riet, maar kunnen niet landen. Alleen de toppen reiken nog boven water. En het water stijgt nog. Een flinke bui geselt al deze verbaasde figuren. Een deel druipt af, de schuilhut in. De anderen zoeken soelaas in het oppertje beneden de dam. Stependa schor. Maar we zien het water vrij snel naar ons toekomen. Hoe lang kunnen we hier nog staan ?? Dan maar naar Emmadorp, 't caféetje. Gezellig dicht bij mekaar in het kleine kamertje, sluiten we de dag af. De waardin, Bianca Castiflore (zie Kuifje) gaat er na 23 jaar mee stoppen. Ja mensen, Frank, Walter, Luc, de groep, hartelijk dank voor deze bijzonder leerrijke, hoopvolle, sfeervolle dag.

Langs de rand van het Noordpoolijs

zaterdag 08/12/2007 - 62 dlnm

Spreeker: Frank Adriaensen

Leiding: Hilde Vangrunderbeek

Hugo Waeterschoot

Verslag: André De Mul

Regen en wind. Het weer was weer nat vandaag. Er zijn geen winters meer.

Gelukkig zijn er nog de winteravonden! Ze genieten belangstelling tot buiten de (afdelings)grenzen.

Veel onbekende, nieuwe gezichten schuiven aan om (nog eens) sneeuw en ijs te zien.

Frank Adriaensen is er vorig jaar speciaal voor naar de Noordelijke IJzee getrokken, tenminste, om te zien wat er nog van overblijft.

Het pakjies is inderdaad door de klimaatverandering (opwarming) al een pak dunner. Volgens metingen smelt de ijslaag met 10 cm per jaar weg en gaat het steeds sneller. Aan dit tempo is er binnen enkele decennia geen ijs meer. Ten westen van de Färoër-eilanden duiken een Walvis en een 30-tal Vinvissen op, en op het eilandje Mykines trotseren Papegaaiduikers en Grote en Kleine jager de wind. De route vervolgt verder noordwaarts. Jan Mayen en Bereneiland liggen er desolaat bij. Tussen de kale zandvlakten en vulkanisch gesteente groeien wonderwel enkele voorjaarsbloeiërs. Hier zit Noordse stern, maar ook Kanoet, Bontbek en een Groenlandse tapuit. Opvallend ook veel meeuwen en Zwarte zee-eend. Boven de Färoër-eilanden worden ze normaliter niet waargenomen. Blijkbaar zitten ze waar ze normaal niet (moeten) zitten en vice versa. In de Walvisbaai ligt een stuk geraamte - wervel en kaakbeen - aangespoeld. Dit moet - hoe zien ze het? - een Groenlandse walvis geweest zijn.

Licht breekt door het gletsjerijs en geeft het een betoverend blauwe schijn. Grote burgemeester, Noordse stormvogel en Dwergmeeuw vliegen over. Op het land rent een Rendier en in de zon verdringen Robben elkaar voor het beste plekje. Ook nog een Rosse franjepoot, en nog een skelet, dit keer van ... een Witte walvis.

Na de pauze verkennen we Spitsbergen. Ook hier krimpen de gletsjerfronten, met zowat 100 à 150 meter per jaar! Men verwacht dat de haven volgend jaar voor de eerste keer ijsvrij zal zijn. Hier resideert een kolonie Kleine alk. Het ijs wordt door Seven Islands vastgehouden, maar verplaatst zich constant door de onderstroming. Prachtige ijssculpturen. Her en der Zeehonden en Walrussen op de ijsplateaus. Uitkijken naar de Ijsbeer. Daar is hij, onverstoort. Even verder sleept een moeder Ijsbeer een Baardrob aan wal voor haar en haar jongen. Aan tafel en daarna siësta. De Ivoormeeuw ruimt ze wel af. Met dit smakelijk tafereel wordt de dia-avond besloten. Speciale dank aan Frank, Hugo, Hilde, en ook iedereen die meehielp aan deze geslaagde avond.

De Grote Peel en omgeving zondag 16/12/2007 - 12 dlnm

Gids: Rudy Vansevenant

Leiding: Herman Van Den Reeck

Verslag: Tuur Wuyts

Voor ganzen moet je aan de kust of in de polders zijn. Momentje, ook ver in het binnenland vind je ze en Rudy weet ze te vinden. Tussen Asten, Ospel en Meijel zitten er, mits je op het gepaste tijdstip komt, enkele duizenden! De streek is er 's zondags erg rustig en we reden weg in, weg uit door uitgestrekte weilanden en akkers. De zon scheen en het was haast windstil, dus uitstekend observatieweer. Aan een grachtkant zat roerloos een Grote zilverreiger. Hier en daar groepjes Toendra en een enkele Taigarietgans. Rudy legde uit hoe we deze soorten konden herkennen. Grote bonte specht, Gewone vink, Buizerd en Roek werden opgemerkt. Voor een beetje spanning zorgden 3 reeën die we vrij lang konden bewonderen om tenslotte in een bosje te verdwijnen. Onderweg alom ganzen op de akkers en weilanden. 's Middags gingen we eten in De Dorpsherberg in Meijel. Voor de namiddag stond de Grote Peel op het programma. Dit natuurgebied is zowat 1300 ha groot. Het is een restant van een voormalig hoogveengebied dat in de 19e en begin 20e eeuw afgegraven werd voor turfwinning. Het weidse uitzicht is schitterend en de zon scheen prachtig, wat wil men nog meer? Vogels zien natuurlijk! Op een grote plas veel Wilde eenden, Krakeend, Nijlgans, Dodaars en als blikvangers 3 mannetjes Grote zaagbek en een wijffe Blauw kiekendief met haar schommelende vlucht. We hoopten echter op een ontmoeting met de Klapekster die hier overwinterd.

We hadden "chance" en tweemaal zagen we deze vogel onder ideale omstandigheden telkens gezeten op de top van een berk. Ook Torenvalk en Buizerd werden opgemerkt evenals 2 Kramsvogels. In beboste gedeelten zaten honderden Houtduiven. Plots aan de einder enkele duizenden ganzen die rondvlogen, gewoon indrukwekkend. Het zonlicht veranderde van kleur en werd warm oranje. We voelden ons zondagskinderen! We stapten, stil genietend, terug naar ons vertrekpunt. Het was weer mooi geweest! Na een welgemeend bedankje aan Rudy en Herman die tijd noch moeite gespaard hadden om deze uitstap mogelijk te maken reden we terug huiswaarts.

Winterwende op Fort 7 vrijdag 21/12/2007 - 22 dlnm

Leiding: Lucy de Nave

Charlotte Daems

Verslag: Jos Daniels

De zonnewende die in de winter op de kortste dag van het jaar plaatsvindt en zo de winter inluidt heet de winterwende of midwinter. Al duizenden jaren wordt de winterwende gevierd omdat dan het moment aanbreekt dat het licht de overwinning behaalt op de duisternis.

Daarom gaat dit zogenaamde "Yule-feest" gepaard met het maken van veel licht in al haar gedaanten: lampen, kaarsen, vuur enz. . Zo ook op Fort 7 waar sinds onheuglijke tijden door weer en wind geharde zuidranders van beiderlei kunne deze barre winternacht trotseren om deze eeuwenoude traditie verder te zetten. Het Fort 7 Yule-feest wordt ingezet met een fikse wandeling doorheen een wit berijpt feeëriek mooi fort onder een heldere, (bijna) volle maan. Daarna is het voor de 22 tot op het bot verkleumde natuurpunters verzamelen geblazen rond een uitslaand houtvuur dat met niet aflatende ijver opgepookt en gevoed wordt door de zelfverklaarde opperstoker, ene Herman. De warmte binnenin wordt op peil gehouden door een enkel (of is het "enkele") glaasje ijsgekoelde jenever en een overvloed aan exquisite hapjes. Ondertussen hebben Lucy en Charlotte een enorme gehaktbal in elkaar geknutseld en eigenhandig gebakken. Hij wordt geserveerd op een bedje van warme krieken. Dit stuk huisvlijt wordt, begeleid door een glas rode wijn, met veel smaak verorberd waarna we achterover leunen en de blik op oneindig instellen. En zo zagen we dat het weeral eens (meer dan) goed was. Met dank aan Lucy en Charlotte.

Vogelobservatietocht

AWW- bekkens Duffel

zondag 30/12/2007 - 12 dlnm

Gids: Wim Roelant (theoretisch)

Leiding: Wim Van de Weyer

Verslag: Rina Vredendregt

Op een druilerige zondagmorgen tussen Kerstmis en Nieuwjaar stond een erg klein groepje op de Bist reikhalzend uit te kijken naar de komst van meer deelnemers. De gids, Wim Roelant was er niet, en via zijn GSM was hij onbereikbaar. Dat was op zich niet het echte probleem. Maar wel: hoe bereiken we

onze bestemming met zes mensen en slechts één auto? Dit schijnt in de annalen van Natuurpunt en Wielewaal nooit eerder te zijn voorgevallen. Zes stille schietgebeden schoten ten hemel, en zie daar kwam de redder! Ronny Deckers stapte uit zijn wagen in een luchtig T-shirtje. Grote vreugde, maar helaas! Hij kwam even goedendag zeggen, want hij moest werken. Dank zij Jos en Marina, die besloten rechtstreeks met hun fiets naar Duffel te rijden, was de situatie gered. We zoefden over de E 19. Even voorbij de afrit Rumst troffen we samen met een zestal deelnemers met wagens, die rechtstreeks hierheen waren gekomen. Onze eerste waarnemingsplek was een piekfijne houten kijkhut langs de Lazarusstraat, die een wijd uitzicht bood over een groot AWW- spaarbekken ergens ten noorden van de beneden - Nete, vermoedelijk Eekhoven. De watervogels zaten veraf, maar na enig ingespannen zoeken en turen ontwaarden we daar prachtige Brilduikers, mannetjes en wijffes, ook de Middelste zaagbek, verder Kuifeenden, Tafeleenden, Wintertaling en uiteraard Wilde eenden en Meerkoeten. Met moeite konden we ons van deze uitkijkpost losmaken, maar er stond meer op het programma. We reden nu naar Duffel centrum, vervolgens de brug over en richting spoorbrug. In een beukenbosje bij een kapel hielden we halt. Van daaruit liepen we over een smalle strook langs de Nete, van de spoorbrug naar de brug van Duffel centrum. Aan onze rechterkant hadden we het uitzicht over de brede vijver van de AWW. Hier bewonderden we een aantal Grote zaagbekken, op een bepaald moment vijf mannetjes en één vrouwtje in een groep. Ook de Brilduikers ontbraken niet. Verder zwom er een hele vloot Tafeleenden aan de overkant voorbij. Met veel volharding werd door de telescopen ook één Witoogend ontdekt. Drie bruinachtige eendjes werden herkend als vrouwtjes Kuifeend. Intussen zagen we twee keer een Sperwer overvliegen. Eenmaal de brug van Duffel gepasseerd, keerden we terug door het mooi aangelegde park. Net vóór we de spoorbrug beklommen zagen we vlakbij een Roodborst, die zonder erg schuw te zijn, wat rondhuppelde op een zitbank en op de struikjes langs de berm. Bij het kapelletje stonden de auto's geparkeerd. We namen afscheid van elkaar en bedankten Wim, die nu op zijn eentje de leiding had moeten nemen.

Vogelobservatie rond Tholen

zondag 06/01/2008 - 24 dlnm

Gids: Luc Van Schoor

Leiding: Rudy Vansevenant

Verslag: Kris Vos

Zondagmorgen. Op de Bist wordt er vriendelijk goedemorgen gekust, vandaag met veel welgemeende “beste wensen voor 2008” erbij. Het is een mild zonnetje dat ons vandaag een pril lentegevoel geeft op de parking van de Kreekraksluizen. Met 24 klinken we op het nieuwe jaar. Rudy trakteert ons hier op een jeneverdje. Er zijn

redenen genoeg: de Tholentocht bestaat al 20 jaar, Luc en Rudy organiseren deze tocht samen al voor de 17de keer op rij. De goede borreltraditie bestaat al 12 jaar en Sonja zorgt voor de koekjes. Allemaal blij gezichten zie ik hier. Het duurt niet lang of Wim ziet een Zaagbek sp. overvliegen. De soort wordt door Tuur meteen op naam gebracht: het is de “Griddelste zaagbek”. De sfeer zit erin. Luc schetst ons in het kort het ontstaan van het natuurgebied ten zuidwesten van het Markiezaat. De Oesterdam, gelegen tussen Tholen en Zuid-Beveland, regelt de scheiding tussen zout en zoet water in de Oosterschelde. Door de aanleg van de Markiezaatkade wordt de oostelijke punt van de Oosterschelde afgesneden van het getijdegebied. Hierdoor voorkomt men hoge stroomsnelheden op de Schelde-Rijnverbinding. Achter de kade ontstond het Markiezaatmeer met sterk begroeide schorren en oude getijdegeulen. Ook zijn er “duintjes” waar soms wel vreemde vogels worden waargenomen.

Het gebied is vooral belangrijk voor ganzen, eenden en steltlopers. Luc vertelt ons dat er bij hoogwater wel tot 60000 vogels kunnen aangetroffen worden. En ja, er valt hier wel wat waar te nemen vandaag: er zitten o.a. Middelste zaagbek, Zilvermeeuw, Grote mantelmeeuw, Stormmeeuw en Brilduiker. Naast Tafeleenden zwemmen 3 Nonnetjes, twee vrouwtjes en één mannetje. Er zitten ook twee Zwarte zwanen. Aan de Oesterdam zien we Rotganzen, Steenlopertjes en Brilduikers. Vier kleine, maar héél mooie Sneeuwgorzen laten zich van dichtbij bewonderen. Ze worden gretig gefotografeerd. Ook een bezoekje aan de Schakerloopolder staat op het programma: zeker tien Bontbekplevieren telt Luc en Bonte strandlopers en Tureluur, en Zwarte ruiter en Wulpen. De eenden, nu in winterkleed, zijn een pracht om te zien: de kleine Wintertaling met het “boterpoepje”, en de vele Smientjes,

die een voorkeur hebben voor grasland, zoals de ganzen. Maar de Pijlstaart is toch wel de mooiste eend, niet?

's Middags wensen we Hilde en Rudy nog proficiat met hun zevende kleinkind. Zij vertrekken naar de babyborrel. Aan de Noord-en Oudelandpolder komen nog meer steltlopertjes aan bod. Luc wijst ons op de kenmerken van de Zilverplevier: zwarte ogen, zwarte bek. Ook hier drie Nonnetjes. De specialisten onder ons zien ook nog Drieteenstrandloper en Oeverpieper en zelfs Rietgors. Wanneer we ook nog baltsende Brilduikers zien is de lente niet ver meer weg. Mathias, onze junior specialist vindt als eerste een Slechtvalk. Verder zien we weinig roofvogels vandaag: nog een paar Buizerds en enkele Torenvalken. Er zijn ook een paar nieuwe mensen mee. Het is wel ineens héél veel nieuws dat zij te verwerken krijgen. Maar als Katrien als beginneling in Het Gebied Scherpenissepolder zelf de Sneeuwganzen kan vinden tussen de grote groep Brandganzen, is ze terecht héél fier op zichzelf. Het is de blauwgrijze fase van de Sneeuwganzen dat we zien. Er zitten er 3 en we krijgen allemaal de kans om ze duidelijk te zien door de telescopen van onze specialisten. Wie geen telescoop heeft maakt dankbaar gebruik van dit genereuze gebaar. Met deze welgevulde dag hebben we zowat de hele zuidkust van het eiland Tholen bezocht vandaag. Het is een voorrecht met Luc op stap te mogen gaan. Hij heeft echte arendsogen en een ongeëvenaarde vogelkennis. Bovendien hebben we een schat aan achtergrondinformatie meegekregen over dit stukje Oosterschelde en over de degelijke “langetermijnvisie” in Zeeland i.v.m. natuurontwikkeling. Daar kunnen wij Vlamingen nog wat van leren. Proficiat Luc en Rudy voor deze zeer degelijk voorbereide en prachtige tocht. We hebben allemaal heel erg genoten. Bedankt!

**Bustocht: Ganzentocht
naar Goeree-Overflakkee
zondag 20/01/2008**

**Gids: Rudy Vansevenant
Leiding: Walter Van Spaendonk
Verslag: Jos Daniels**

De weersvoorspelling had beter gekund. Relatief zacht voor de tijd van het jaar, dat wel, maar ook een stevige wind met geregeld fikse regenbuien. Met 29 natuurliefhebbers bestormen we de bus, richting Goeree-Overflakkee. Walter en Rudi zijn van dienst om deze bende in toom te houden.

De ganzentocht naar Goeree-Overflakkee is een jaarlijkse klassieker. Goeree-Overflakkee ging na de rampzalige overstroming van 31 januari 1953 deel uitmaken van het Delta-plan, hetgeen niet alleen betekende dat de dij-

ken en andere zeekeringen werden verhoogd en verzaaid maar ook dat het eiland door dammen en bruggen met het vasteland zou worden verbonden. Hiermee verloor het zijn status van eiland.

Maar we komen dus voor de ganzen. En die zullen we zien. Naast Grauwe gans, Kolgans, Brandgans ook de Rietgans, zowel in normaal als in klein formaat. Jaarlijks overwinteren er een anderhalf miljoen ganzen in Nederland. Vooral de Grauwe gans heeft een spectaculaire revival achter de rug. Laatste broedgeval in Nederland in 1935, zeer voorzichtig terug met broeden gestart in 1951 en nu 8000 broedparen. Van Rudi horen we ook waarom de ganzen in de lente elk jaar weer hun zware trektocht naar het hoge noorden aanvatten (veel voedsel, lage temperaturen waardoor ze minder door parasieten worden geplaagd, weidse, open vlakten waarin ze predatoren gemakkelijk opmerken). Na de arctische zomer komen ze in september terug naar onze streken afgezaakt. Of ze veel jongen meebrengen is afhankelijk van de poolzomer. Het aantal kan daardoor schommelen van 0% tot 50%. Zo was 2007 een slecht broedseizoen waardoor minder dan 5% jongen bij Brandganzen en een kleine 10% bij Kolganzen. De hevige wind maakt observatie via telescoop en verrekijker niet eenvoudig.

Tijdens de wandeling door de slikken van Flakkee zien we ganzen in vele variëteiten maar ook hazen, Wilde en Kleine zwaan, Goudplevieren, Kievieten, Blauwe reiger en opvallend veel Reeën. Verder kijken we achter hoek (Scheelhoek en Kwade Hoek) en kant en krijgen Torenvalk (hoe die in die hevige wind praktisch onbeweeglijk kon blijven hangen was straffe kost), Blauwe en Bruine kiekendief, Scholekster, Bergeend, Kuifeend, Tafeleend, Wulpen en Kluten in het onmogelijk stil te houden vizier. Als afsluiter naar de Brouwersdam. En jawel, zowel de Grijsje als de gewone zeehond zijn van de partij. Van Hilde verneem ik dat die beesten daar op vinkenslag liggen om zich te goed te doen aan haring en andere vissoorten die doorheen de Brouwerssluis vanuit het Grevelingenmeer naar de Noordzee (of voor de onfortuinlijken naar een zeehondenmaag) zwemmen. Naast de zeehonden geven ook Roodkeelduiker, Roodhalsfuut, Eidereend, Kuifduiker, IJseend en Brilduiker present. Gejaagd door de wind klimmen we in de bus, huiswaarts. Ondanks de voorspellingen geen druppel regen gehad. Of we dat aan Walter en Rudi te danken hebben weet ik niet. In alle geval hebben ze een echt gezellige dag mee vorm gegeven.

Ken jij ons Fiets-en verzamellokaal?

KEN JIJ ONS FIETS- EN VERZAMELLOKAAL?

Indien niet, hiernaast een impressie! De duidelijke instructies : Voorbehouden voor Tuur Wijts, afsleepzone! zijn een beetje achterhaald. Tegenwoordig is die kant van het fietslokaal voorbehouden voor inktpatronen, plastic dopjes en kroonkurken! Het afslepen wordt verzorgd door Thomson (inktpatronen). Er staan ondertussen twee dozen sinds de vorige ophaling van onze overvolle box !), Vic van Natuurpunt spoorwegberm (kroonkurken) en Nina Van Wonterghem (plastic dopjes).

Zorg jij er mee voor dat dit nog even doorgaat? Dit alles voor meer natuur vanzelfsprekend! Verzamel je inktpatronen, kroonkurken (en metalen deksels) en plastic dopjes (enkel deze van flesjes frisdrank, melk en dergelijke, dus niet van etenswaren, was- of schoonmaakproducten). Hou ze elk in een aparte zak of doos bij. Breng je verzameling mee bij een bezoek aan het fort of geef ze af aan één van de bestuursleden bij een activiteit buiten het fort.

Voor plastic dopjes kan je ook rechtstreeks terecht bij Nina Vanwonterghem

(Swaeneleike 16, Aartselaar. Tel :0474 247 647).

Alvast bedankt voor jullie hulp!

Veerle

Oude nylon-kousen voor Suriname

Johan Baetens is naar Suriname vertrokken. Voor een van zijn projecten zoekt hij oude nylon-kousen. Het lijkt misschien vreemd. Suriname is immers een tropisch land en daar hebben ze nu niet meteen behoefte aan warme kleding. De nylon-kousen zullen echter niet gebruikt worden als kledingstuk, maar kunnen in combinatie met petflessen worden omgevormd tot vlotters waarop een aanlegsteiger kan worden aangelegd. Het transport naar het binnenland van Suriname gebeurt niet via een uitgebouwd wegennet; de dorpen zijn immers enkel toegankelijk via het rivierenetwerk.

Dus als je oude nylonkousen, type broek-kous op overschot hebt (lieft met niet te grote ladders) kan je die vanaf nu kwijt op Fort 7. Het vervoer naar Suriname gebeurt gratis, dankzij de medewerking van een transportfirma.

Gebruik géén draagtas en spaar voor meer natuur!

Schoenen Torfs heeft 2 baanwinkels in onze afdeling. In elk van deze winkels loopt een draagtassen-actie. Als de klant de papieren(!) draagtas aan de kassa weigert, schenkt Torfs 0,15 euro aan Natuurpunt. Het bedrag wordt meteen in een spaarpot gestoken ten voordele van Fort 7 of van ons toekomstig Educatief Centrum!

Als lid van Natuurpunt krijg je steeds 10% onmiddellijke korting bij de aankoop van nieuwe schoenen van Torfs!. De enige voorwaarde is dat je een paar oude schoenen meebrengt. Vergeet dus zeker je lidkaart niet als je gaat winkelen!

De opbrengst van de oude schoenen gaat integraal naar Cunina. De hulporganisatie bouwt een dorp in Zuid-Afrika waar weeskin-

deren een (t)huis, onderwijs en verzorging krijgen.

De Torfswinkels vind je Mechelsesteenweg 226 in Edegem (Fort 7)
Boomsesteenweg 960A in Wilrijk (Educatief centrum)

Meer gedetailleerde informatie over de activiteiten vind je in de rubriek Agenda op pagina 4.

Activiteiten waar je op voorhand moet voor inschrijven zijn ***vet** gemarkeerd.

Zondag 6 april: Bloembollentuin 'Vredenhof' en Kesselse Heide (NM 1/2 dag)

Zondag 13 april: Slakkentocht in Rivierenhof (VM 1/2 dag)

Zaterdag 19 april: Museum Plantin Moretus (1/2 dag)

Zondag 20 april: Dag van de Aarde - klimaatwandeling in Fort 7

Zondag 27 april: Het Vinne en Hagelandse akkers en holle wegen

Zondag 4 mei: Vroege morgenwandeling in Hoboken Polder+ontbijtbuffet

* Zaterdag 10 en Zondag 11 mei: Fietstocht - zwaluwentelling in Hove

* Maandag 12 mei: W-Zeeuws Vlaanderen + boottocht Westerschelde

Zondag 18 mei: Lovenhoek te Vorselaar

Zondag 25 mei: Turnhouts Vennengebied

* Zondag 1 juni: Fietstocht Limburgse Heidegebieden

Zaterdag 7 juni: Mariene Biologie

Zondag 15 juni: Pannenhoef en Rucphen

* Zaterdag 21 juni: Zomerzonnwende

Zondag 6 juli: De Zegge

Zondag 13 juli: Zomerwandeling op Fort 7 + pinteling

* Maandag 21 juli: Fietstocht Rondje Pontje

* Zondag 3 augustus: Fietstocht Markiezaat + Wouwse Plantage